

**Selvitys maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten
lähettämistä vanhempien kotimaahan tai toiseen maahan
väliaikaisesti kasvatettavaksi tai asumaan**

Ihmisoikeusliitto
Toukokuu 2010

Sisältö

1. Johdanto.....	2
2. Tutkimusmenetelmät.....	2
3. Keitä lähetetään?.....	3
4. Kuinka monia on lähetetty?.....	4
5. Millaisiin olosuhteisiin lähetetään ja miten pitkäksi aikaa?.....	6
6. Miksi lähetetään?	8
6.1. ”Vaihto-oppilasvuosi”	8
6.2. Opiskelumahdollisuudet	9
6.3. Kasvatusvaikeudet, kulttuuriset ja uskonnolliset syyt.....	10
6.3.1. Järjestetyt avioliitot ja pakkoavioliitot.....	13
6.3.2. Tyttöjen ympärileikkaus	16
6.4. Paluutoiveet diasporasta	18
6.5. Lapsikaappaukset	19
6.6. Taloudelliset syyt ja lasten hoitojärjestelyt.....	20
7. Miten lapsen tai nuoren lähettäminen tulee ilmi?	20
8. Keiden pitäisi toimia lähettämisen estämiseksi?	22
9. Miten estää lasten lähettämistä?.....	24
10. Oikeudellisia näkökohtia	26
10.1. Lapsen oikeudet ja niiden määräytyminen suhteessa huoltajan päätäntävaltaan.....	26
10.2. Lapsen mielipiteen huomioiminen	27
10.3. Avioliittolain soveltaminen.....	28
10.4. Valtion velvollisuudesta suojella lapsen oikeuksia.....	28
10.5. Kulttuuristen tekijöiden huomioiminen	28
10.6. Rikosoikeudellisia näkökohtia	29
11. Yhteenveto.....	30
12. Toimenpide-ehdotuksia	33

1. Johdanto

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointipolitiikkaohjelman politiikkaohjelman ministeriryhmä päätti 18.11.2009 tilata selvityksen Ihmisoikeusliitolta maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten lähettämistä vanhempiensa kotimaahan tai kolmanteen maahan väliaikaisesti kasvatettavaksi tai asumaan. Selvitys sovittiin luovutettavaksi 30.4.2010 mennessä. Selvityksen tekivät Ihmisoikeusliiton asiantuntija Katja Grekula (Master of Human Rights) ja pääsihteeri Kristiina Kouros (OTK).

Tarkoituksena oli lähestyä ilmiötä suhteellisen ”avoimesti”, vaikkakin tietoa haluttiin saada erityisesti ilmiön ongelmallisista ja erittäin sensitiivisistä piirteistä. Aihepiiriä on aiemmin käsitelty muutamassa viranomaisjulkaisussa. Työministeriö julkaisi vuonna 2006 oppaan ”Maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalasten katoamiset, Opas viranomaisten yhteistyöstä lasten katoamisissa ja niihin liittyvissä ilmiöissä”. Työministeriön maahanmuutto-osasto julkaisi ”Maahanmuuttajalasten katoamiset ja viranomaisyhteistyö” -monisteen vuonna 1998. Keskusrikospoliisi puolestaan teki luottamuksellisen selvityksen kadonneista somalilapsista vuonna 1998. Tietojemme mukaan laadullista haastattelututkimusta lasten ja nuorten lähettamisestä vanhempien kotimaahan tai kolmanteen maahan väliaikaisesti kasvatettavaksi tai asumaan ei ole Suomessa aikaisemmin tehty.

2. Tutkimusmenetelmät

Selvityksen ensisijaisena tarkoituksena on ollut kartoittaa maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten lähettämistä kasvatettavaksi tai asumaan vanhempiensa kotimaahan tai kolmanteen maahan ja tarkastella ilmiön syitä, yleisyyttä, kehittymistä ja nykytilannetta haastattelemalla ilmiön kanssa kosketuksissa olevia henkilöitä. Ilmiöistä ei ole Suomessa saatavilla virallista tietoa mistään keskitetystä viranomaisrekisteristä. Selvitys toteutettiin pääasiassa kvalitatiivisena haastattelututkimuksena. Semi-strukturoitu kyselylomake sisälsi kysymyksiä siitä, keitä lähetetään, kuinka monia vastaaja tietää lähetetyn, millaisiin olosuhteisiin lähetetään, kuinka pitkäksi aikaa, miksi lähetetään ja miten lapsen lähettäminen tulee ilmi. Lisäksi kysyttiin, onko tarvetta toimia lähettämisen estämiseksi ja jos on, niin kenen tai keiden tulisi asiassa toimia, kenen ja keiden on toimittava, kun käy ilmi, että joku on lähetetty. Lopuksi esitettiin vielä avoin kysymys muista ilmiöön liittyvistä huomioista.

Kyselylomake ja tiedustelu vastaushalukkuudesta lähetettiin ensin sähköpostitse valituille tahoille. Näitä ensimmäisiä yhteydenottoja tehtiin yhteensä 134 taholle, joista usealla oli useampi kuin yksi vastaanottaja. Nämä tahot edustivat Suomessa olevia maahanmuuttajajärjestöjä tai yksittäisiä maahanmuuttajia sekä viranomaistahoja eri puolilla Suomea mukaan lukien sosiaalityö, koulutoimi ja nuorisotyö. Lisäksi mukana oli edustajia kirkon maahanmuuttaja- ja sosiaalityöstä ja eräitä teeman kannalta keskeisiä kansalaisjärjestöjä.

Hieman yli puolessa vastauksista ensimmäiseen tiedusteluun ilmoitettiin, ettei kyseisellä taholla ole mitään tietoa ilmiöstä. Reilussa 60 vastauksessa kerrottiin selvityksen kannalta oleellisia tietoja. Näiden vastaajien kanssa haastattelua jatkettiin joko sähköpostitse, puhelimitse tai kasvokkain. Henkilökohtaiseen haastatteluun tai puhelinhaastatteluun valikoituivat lähinnä ne vastaajat, joilla oli kerrottavana selvityksen kannalta oleellisia tietoja laajemmin tai heillä oli omakohtaisia kokemuksia asiasta. Haastattelupyynnöt poikivat myös joitain oma-aloitteisia yhteydenottoja ja viestejä selvityksen tekijöille.

Henkilökohtaiset haastattelut nauhoitettiin ja translitteroitiin relevantein osin. Näistä haastatteluista nousi esiin erityisiä teemoja, joiden pohjalta tutkimuskohteen tarkempi käsittely on rakentunut. Näin ollen samassa haastattelussa on voitu käsitellä useampiakin näistä teemoista, ja useampi haastattelu on voinut koskettaa yksittäistä teemaa.

Edellä mainitun tavoin valikoitujen haastateltavien lisäksi selvitykseen haastateltiin Ihmisoikeusliiton omia, maahanmuuttajayhteisöjen kanssa työtä tekeviä työntekijöitä. Lisäksi asiaa käsiteltiin yhdessä maahanmuuttajajärjestöille suunnatussa ja yhdessä sosiaali- ja terveydenhuollon edustajille suunnatussa seminaarissa muiden seminaari aiheiden ohella. Eräiden rikosoikeuteen ja perheoikeuteen liittyvien kysymysten osalta konsultoitiin alan asiantuntijoita. Alkuperäiseen suunnitelmaan kuului kolmen kuulemistilaisuuden järjestäminen maahanmuuttajajärjestöjen avulla. Tästä ajatuksesta luovuttiin, koska haastattelujen varhaisessa vaiheessa kävi ilmi, että aiheeseen liittyvien sensitiivisten kysymysten vuoksi siitä keskustellaan mieluummin kahden kesken. Tämän vuoksi kahden välisiä keskusteluja lisättiin ja varmistettiin, että haastateltavien joukko oli riittävän edustava. Alkuperäiseen suunnitelmaan kuului myös muslimien uskonnollisten johtajien, imaamien, haastattelut, mutta tästä kuitenkin luovuttiin.

Haastateltavia käsitellään anonymisti eikä maahanmuuttajia edustavien haastateltujen osalta esitetä heidän taustaansa liittyviä tietoja muuta kuin siltä osin, mihin he ovat antaneet suostumuksensa. Haastateltavien esittämät kertomukset ja näkemykset esitetään selvityksessä "tosina". Pitkähkön harkinnan jälkeen sitaattien laajasta käytöstä luovuttiin kahdesta syystä. Ensinnäkin selvityksen tarkoituksena on saada yleiskuva ilmiöstä ja koska haastateltavilla oli, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta varsin yhdenmukainen tilannekuva, sitaattien käyttö ei olisi tuonut lisäarvoa selvitykselle. Toisaalta sitaattien käyttöön liittyy ongelma haastateltavan tunnistettavuudesta, ellei sitaatteja muokata kielellisesti yhdenmukaiseksi.

Temaattisen käsittelyn pohjalta on tehty joitain johtopäätöksiä siitä, kuinka ilmiöön tulisi suhtautua, ja onko toimenpidesuosituksiin tarvetta, ja jos on, niin millaisiin. Nämä arviot toimivat lähinnä keskustelunavauksena. Selvitykseen sisältyy myös suppea osa ilmiöön liittyvistä oikeudellisista näkökohdista, lähinnä lasten huoltoon ja tapaamisoikeuteen, oppivelvollisuuteen ja oppilashuoltoon sekä lastensuojeluun liittyen. Lisäksi on otettu esiin rikoslaissa määritelty heitteillejätto.

3. Keitä lähetetään?

Suurin osa lähetettävistä maahanmuuttajataustaisista nuorista oli yläkoulussa opiskelevia, 13–16-vuotiaita nuoria. Lapsen tai nuoren iän ja lähettämisen taustalla vaikuttavan syyn tai motiivin välillä on löydettävissä korrelaatiota.

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat nuoret lapset, jotka lähetetään lyhyemmäksi ajaksi tutustumaan vanhempiensa kotimaan kulttuuriin, oppimaan kieltä, saamaan ehkä oman uskontokunnanmukaista kasvatusta ja pitämään yllä sukulaisuussuhteita. Nuorin selvityksessä esille tullut tapaus oli 5-vuotias poika, joka on lähetetty Libyaan isänsä luokse kantasuomalaisen äidin jäädessä Suomeen. Pojan lähettämisen syynä olivat kielen ja kulttuurin oppiminen sekä pojan ympärileikkaaminen. Tähän ryhmään kuuluvat myös mahdollisesti ympärileikattavaksi lähetettävät tytöt, joista ei kuitenkaan haastatteluissa saatu vahvistusta.

Selkeän oman ryhmänsä muodostavat nuoret pojat, joilla on erilaisia koulunkäyntiin ja yleiseen elämänhallintaan liittyviä ongelmia. Vaikuttaa siltä, että nämä lähetettävät pojat ovat ensisijaisesti

afrikkalaistaustaisia lapsia, joiden vanhemmilla on länsimaista laajempi perhekäsitys. Pojat lähetetään ”jäähyllle” yleensä määräajaksi. Usean haastateltavan mukaan 90-luvulla oli useita tapauksia, joissa vanhemmat yksinkertaisesti kyllästyivät ongelmalliseen ja oireilevaan nuoreen ja lähettivät hänet joksikin aikaa kotimaahan. Tällä hetkellä tämäntyyppinen toiminta oli näiden haastateltavien mukaan vähentynyt ja nykyään nuoren matkaan lähtee yleensä jompikumpi vanhemmista. Tapauksissa oli kuitenkin ainakin muutama yksin lähetettyä poikaa.

Myös selkeästi oman ryhmänsä muodostavat teini-ikäiset tytöt ja nuoret naiset, jotka lähetetään avioitumistarkoituksessa. Esille tuli ainakin yksi tapaus, jossa kyse oli suoranaisestä pakkoavioliitosta. Tyttö oli lähetetty matkaan ilman, että hän tiesi sen todellista tarkoitusta. Tytön saapuessa maahan hänen passinsa oli otettu pois ja hänet oli naitettu valmiiksi valitulle miehelle. Useammassa tapauksessa tytölle oli matkan tarkoitus kerrottu ainakin jollain tasolla tai tyttö oli arvannut todellisen tarkoituksen. Tyttöillä oli kuitenkin vaihtelevasti sananvaltaa sen suhteen, kenen kanssa ja kuinka nopeasti avioliitto solmittiin. Joidenkin haastateltavien mukaan tyttöjen lähettäminen avioitumistarkoituksessa on lisääntynyt. Esille tuli myös huoli monikulttuurisista avioliitoista, joissa vanhempien väliset kasvatukseen liittyvät ristiriidat saattavat tulla esiin vasta siinä vaiheessa, kun tytöt tulevat teini-ikään.

”Ongelmattomin” ryhmä muodostuu nuorista, jotka lähtevät joko vanhempiensa maahan tai kolmanteen maahan tutustumaan omaan kulttuuritaustaansa, opiskelemaan tai jatkamaan opintojaan. Erityisesti nuoret naiset lähtevät jatkamaan kotimaahan lukio-opintoja, sillä taustajatoksella, että näin heidän on helpompi päästä yliopistokoulutukseen. Tässäkin suhteessa on nähtävissä sukupuolittunutta jakautumista, sillä joissakin näistä tapauksissa taustalla vaikuttaa selkeästikin myös vanhempien pyrkimykset ja/tai toiveet saada tyttärensä avioitumaan paikallisen miehen kanssa. Tämä motiivi voi esiintyä yksin tai yhdessä toisen motiivin kanssa, kuten esimerkiksi mahdollisuutena opiskella paikallisessa englanninkielisessä yliopistossa tai korkeakoulussa. Helsingin opetustoimen edustaja kertoi iranilaisesta tytöstä, jolla oli taustalla jo alaikäisenä solmittu avioliitto ja avioero tästä liitosta. Hänet lähetettiin lukioon Syyriaan, ja samalla hänelle löydettiin myös uusi, paikallinen aviomies.

- Enimmäkseen lähetetään 13–16-vuotiaita nuoria
- Pienet lapset vanhemman kanssa yhdessä tutustumaan kulttuuriin ja ympärileikattaviksi
- Poikia lähetetään ”jäähyllle”
- Tyttöjä lähetetään avioitumistarkoituksessa
- Nuorten lähtevät omasta tahdosta viettämään ”vaihto-oppilasvuotta”

4. Kuinka monia on lähetetty?

Haastatelluilta kysyttiin tarkkaa lukua siitä, kuinka monta lasta tai nuorta he tietävät lähetetyn ja kuinka vanhoja tapaukset ovat. Haastatelluista useat arvioivat törmänneensä tapauksiin, mutta kaikki eivät kyenneet yksilöimään niitä. Tiedot olivat useimmilla hajanaisia ja muistinvaraisia. Järjestöedustajat ja viranomaistahot, erityisesti opetusviranomaiset tiesivät tapauksista suhteellisen ”täsmällisesti”. He pystyivät yleensä sanomaan tarkan lukumäärän, montako tapausta heidän kohdalleen on sattunut, minä vuosina tapaukset ovat olleet ja keistä on ollut kyse. Minne ja miksi lapset olivat kadonneet, ei ollut kuitenkaan aina selvää. Yksittäisten maahanmuuttajataustaisten haastateltujen osalta hajontaa oli aika paljon: Jotkut esittivät ilmiön olevan ”todella yleinen” kykenemättä kuitenkaan yksilöimään tapauksia. Toiset tiesivät tuttavapiiristään hyvin yksityiskohtaisesti yhden tai useampia tapauksia.

Tähän selvitykseen haastatellut (yli 60 henkilöä) tiesivät yli 40 yksilöityä tapausta, joissa lapsi/nuori oli muuttanut yksin, yhdessä sisaruksensa kanssa tai yhdessä toisen vanhemman kanssa joko määräajaksi tai pysyvästi pois Suomesta ja joihin tiedettiin liittyvän merkittävänä vaikuttimena kasvatukseen liittyvät vaikeudet tai tyttöjen osalta sopivan avioliiton järjestäminen. Näistä tapauksista muutama (ehkä 3–4) sijoittui 1990-luvulle ja muut 2000-luvulle. Tapauksista kerrottujen yksityiskohtien perusteella vaikuttaa siltä, että nämä olivat eri tapauksia (tarinoissa ei ollut päällekkäisyyttä). On kuitenkin syytä todeta, etteivät kertomukset olleet kovinkaan ehjiä, vaan ne olivat ennen kaikkea muistinvaraisia mielikuvia tapahtumista. Tiedot näiden yli 40 lapsen ulkomaille muuttoon liittyvistä olosuhteista ja vaikuttimista vaihtelivat, ja epäselväksi jäi monessa tapauksessa myös se, missä määrin kerrottu oli faktaa ja missä määrin mukana oli tulkintaa. Tietojen puutteellisuuden haastateltavat toivat myös itse vahvasti esille.

Näiden yli 40 tapauksen lisäksi haastateltavat tiesivät muita tapauksia, joissa maahanmuuttajaperhe, osa perheestä tai vain yksi lapsista oli muuttanut pois Suomesta pysyvästi tai tietyksi ajaksi, mutta koska nämä tapaukset eivät haastateltavien mielestä pitäneet sisällään sellaisia elementtejä, joita selvityksessä pyrittiin hahmottamaan, ei näitä tapauksia käsitelty haastatteluissa yksityiskohtaisesti tai luetteloidu. Lisäksi oli havaittavissa, että nämä ”ongelmattomat” tapaukset eivät olleet kiinnittäneet haastateltavien huomiota, eikä heillä välttämättä edes ollut yksityiskohtaista kerrottavaa niistä. Nämä tapaukset tuottivat tietoa kuitenkin ilmiön ”parhaasta” puolesta, jota selvityksessä verrataan lähinnä vaihto-oppilasvuoden viettämiseen omaa kulttuuritaustaa edustavassa maassa.

Eräät haastatellut esittivät arvionaan, että ilmiö oli merkittävämpi 1990-luvulla kuin tänä päivänä. Sosiaalialan erityisasiantuntijan mukaan 90-luvulla lähetettiin yli 140 lasta vanhempien kotimaahan, suurin osa Somaliin. Taustalla vaikutti erityisesti pelko lasten liiallisesta länsimaistumisesta ja oman kulttuuritaustan unohtamisesta. Viime aikoina hän ei ole saanut vastaavista tapauksista tietoa. Myös Lastensuojelun Keskusliiton edustaja muistaa ilmiön erityisesti 90-luvun loppupuolelta, jolloin lapsilta alkoi tulla avunpyyntöjä eri järjestöjen kautta. Työministeriö järjestikin pari keskustelutilaisuutta ja erillisen työryhmän selvittämään asiaan liittyviä viranomaisvastuita. Tuona aikana muutama lapsi saatiin takaisin Suomeen. Heistä yhdellä oli Suomen kansalaisuus, mutta hänet oli käytännössä hylätty kadulle Hargeisassa.

Eräät haastateltavat esittivät arvionaan, että ilmiö on muuttunut, muttei välttämättä vähentynyt. Heidän mielestään nykyään on tavallisempaa, että lapset (erityisesti tytöt) lähtevät toisen vanhempansa (yleensä äidin) kanssa pysyvästi pois Suomesta avioitumistarkoituksessa. Koska nämä lapset eivät palaa Suomeen, ei lähteminen välttämättä tule esille samalla tavoin kuin ”jäähyille lähetettyjen ongelmaoppilaiden kohdalla”. Eräät opetuslalla ja neuvoloissa työskentelevät esittivät ilmiön olevan yleinen: ”lapsia katoaa jatkuvasti” eräs haastateltu kiteytti.

Alalla 17 vuotta olleen ja somalitaustaisena pakolaisena Suomeen tulleen sosiaalityöntekijän mielestä ilmiö on marginaalinen, mutta yksilötasolla erittäin tärkeä. Hän arvioi, että vuosina 1994–2004 muutamia nuoria on lähetetty vanhempien kotimaahan. Ongelmana on se, että suurin osa näistä nuorista on syntynyt ja kasvanut koko elämänsä Suomessa, eikä heillä ole minkäänlaista yhteyttä vanhempiensa kulttuuriin tai kotimaahan. Toisaalta nuoret itse ovat erittäin herkkiä vaistoamaan tilanteet, joissa heitä ollaan lähettämässä pois Suomesta ja osaavat hänen mielestään yleensä ottaa tarvittaessa yhteyttä viranomaisiin.

Somalitaustainen haastateltava tiesi itse henkilökohtaisesti kolme tapausta, joissa Suomessa syntynyt tyttö on lähetetty vanhempien kotimaahan, mutta tytöt ovat palanneet takaisin Suomeen

täysi-ikäisinä. Vanhempien mielestä näissä tapauksissa oli tärkeää, että lapsi saa kotimaansa kulttuurista ja uskonnollista opetusta.

Nuorisotyön kentältä kuuluu ajoittain, että tapauksia olisi, koskien sekä tyttöjä että poikia, mutta nämä voivat olla huhupuheitakin. Yhdeksän vuotta Vuosaaressa nuorisotyötä tehnyt henkilö itse ei ole törmännyt uransa aikana yhteenkään tapaukseen. Joskus nuoret saattavat kyllä ”häipyä” nopeastikin, mutta silloin on yleensä koko perhe muuttanut tai nuori on sijoitettu sosiaaliviraston kautta jonnekin päin Suomea. Kuulopuheita ja arveluja liikkuu, mutta tieto ei useinkaan välity nuorisotyöntekijöille asti.

Vantaan sijaishuollossa työskennellyt haastateltava, joka vastasi työssään yli 12-vuotiaista kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista, kertoi, että hänen kohdalleen osui noin kaksi tapausta vuodessa. Tällöin oli kyse kiireellisistä sijoituksista tai huostaan otetuista lapsista, jotka kesken lastensuojeluprosessia lähetettiin takaisin lähinnä Somaliaan tai Iraniin. Taustalla vaikuttava syy oli selkeä: suomalainen lastensuojelujärjestelmä ei vastannut vanhempien toiveita, vaikkakin yleensä kyllä lapsen. Lasten lähettäminen vanhempien kotimaahan tapahtui yleensä nuoruuden kynnyksellä, lähellä täysi-ikäisyyttä. Poissaolo kesti siihen saakka, että lastensuojelutoimenpiteet olivat rauenneet, eli nuoret olivat saavuttaneet täysi-ikäisyyden. Huostassa olevien lasten kohdalla asianhoito siirtyi aina myös poliisille.

Pirkanmaan monikulttuurisen sosiaalityön verkoston edustajat muistivat viimeisen viiden vuoden ajalta kaksi tapausta: tytön ja pojan, jotka lähetettiin joko Afganistaniin tai Irakiin. Molemmissa näissä tapauksissa motiivina oli avioliitto, mutta siitä ei ole tietoa, että mihin nämä nuoret päätyivät myöhemmässä vaiheessa. Toisessa näistä tapauksista nuori itse otti yhteyttä netin kautta opettajaansa Suomessa.

Lähetettyjen määrän arviointia vaikeuttaa osaltaan tapausten taustalla olevien syiden moninaisuus. Ilman läheistä suhdetta ulkomaille lähtevään (tuttavuus tai esim. sosiaalihuollon asiakkuus) on arviointi muuton syistä vaikeaa ja erittäin subjektiivista. Koko perheen muuttoa tai tilannetta, jossa osa lapsista muuttaa toisen vanhemman kanssa pysyvästi ulkomaille, on erittäin vaikea arvioida, jos muutosta ei tehdä ilmoitusta viranomaisille. Muutama haastateltava esimerkiksi tuntui suhtautuvan ilmiöön hyvin kiihkeästi ja korosti asian yleisyyttä, vaikkei heillä ei ollut tiedossaan yhtään yksilöitävää tapausta. Toisaalta kukaan ei suhtautunut ilmiöön välinpitämättömästi tai yrittänyt väittää, ettei sitä ole.

Tämän selvityksen perusteella on vaikea sanoa mitään varmaa lähetettyjen/lähteneiden lasten ja nuorten määrästä. Varovasti arvioiden vaikuttaa kuitenkin siltä, että huhuja vastoin omaa tahtoaan lähetetyistä liikkuu nykyään kenties enemmän kuin tapauksia lopulta on. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että ilmiöön voitaisiin suhtautua välinpitämättömästi.

- Selvityksessä yksilöitiin yli 40 lähetettyä lasta 2000-luvulla
- Lähetettyjen lasten kokonaismäärää ei voida arvioida tämän perusteella
- Tapausta ei välttämättä kirjata ylös (ellei lastensuojeluilmoitusta/viranomaisasiakkuutta)
- Tapauksia ei koota yhteen

5. Millaisiin olosuhteisiin lähetetään ja miten pitkäksi aikaa?

Helsingin opetustoimen edustajan tietoon tuli ensimmäinen tapaus vuonna 2003 Eteläisen

sosiaalitoimiston kautta, kun sosiaalitoimiston virkailija oli todennut, ”että erään somalipojan olisi hyvä mennä vähäksi aikaa Somaliaan, koska tästä käytännöstä on ollut hyviä kokemuksia”. Usein sanotaan, että nuoret menevät Saksaan tai USA:n, mutta nuorten ystäväpiiri on yleensä asiasta eri mieltä. Samainen haastateltu tiesi myös tapauksen vuodelta 1997, jossa alakouluikäisen somalitytön kerrottiin menneen sukulaisten luo Saksaan, mutta tytön omat somaliystävät kertoivat tytön olevan oikeasti Etiopiassa. Tässä tapauksessa tytön suomenkielenopettaja pyysi apua somaliopettajalta, joka kertoi tytön menneen ”liian pitkälle”, koska hän kulki ilman huivia ja hänellä saattoi olla seurustelusuhteita, joita ei katsottu hyvällä. Tämä somaliopettaja oli puolestaan kertonut myös isästä, joka oli lähettänyt kaksi vanhempaa lastaan Keniaan alle kouluikäisten sisarusten jäädessä Suomeen.

Samainen Helsingin opetustoimen edustaja muistaa tapauksen vuodelta 1998 yläkouluikäisestä somalipojasta, joka oli tullut veljensä kanssa Suomeen ja käynyt täällä koko ala-asteen. Veljen perustaessa oman perheen poika alkoi olla luvatta pois koulusta. Virallisesti pojan kerrottiin muuttaneen Yhdysvaltoihin, mutta pojan suomenkielenopettaja epäilee asian todenperäisyyttä, sillä poika ei koskaan maininnut sukulaisistaan Yhdysvalloissa, ja toisaalta koska maahan on erittäin vaikea saada oleskelulupaa. Opettaja epäilee, että poika lähetettiin takaisin Somaliaan.

Somalitaustaisen haastateltavan tuntemat kolme tyttöä ovat asuneet muutamia vuosia vanhempien kotimaassa, missä lapset ovat asuneet mummon, sedän tai muiden sukulaisten luona. Vanhemmat ovat jääneet Suomeen asumaan. Pahinta haastateltavan mielestä on se, että nämä tytöt ovat koko ikänsä asuneet täällä Suomessa, eikä heillä ole mitään pysyvää sidettä sukulaisiin vanhempien kotimaassa. Lapset joutuvat heille täysin vieraisiin olosuhteisiin. Hän paheksui, että vanhemmat jättivät lapset asumaan maahan, joka ei ole aikuisellekaan turvallinen. Hänen mielestään on ihan eri asia, kun suomalainen lapsi lähtee muutamaksi vuodeksi sukulaistensa luokse esimerkiksi Kanadaan tai USA:n opiskелеmaan kieltä.

Somalitaustaisen haastateltavan mielestä vanhempien kotimaahan lähetetyillä tytöillä ei ole aina ollut itsellään tietoa siitä, mitä vanhemmat suunnittelevat. Perhe saattaa puhua esimerkiksi pelkästään vierailusta sukulaisten luokse. Jos koko perhe muuttaa jonnekin, on tilanne hänen mielestään täysin toinen. Hänen mukaansa useat nuoret, jotka palaavat takaisin Suomeen, ovat joutuneet suoraan lastensuojelun piiriin, koska vastareaktiona vanhempien toiminnalle nuoret ovat ryhtyneet voimakkaasti kapinoimaan näiden auktoriteettia vastaan, ikään kuin kostoksi.

Lapsen tai nuoren lähettämistä Somaliaan voidaan useiden haastateltavien mielestä pitää näissä olosuhteissa erittäin arveluttavana, sillä maassa ei ole ollut toimivaa hallitusta vuoden 1991 jälkeen, mikä on aiheuttanut vakavia turvallisuushuhkia. Maan ihmisoikeustilanne on ylipäätään hälyttävän huono. Virallisten lukujen mukaan 1,5 miljoonaa ihmistä on perusavun, kuten suojan, ruuan ja veden tarpeessa. YK:n mukaan maailman tällä hetkellä kaksi vakavinta kriisipesäkettä ovat Somalia ja Sudanin Darfur.

Nuoret eivät välttämättä tiedä, mihin ovat menossa, ja matkan motiivi saattaa muuttua matkan varrella. Olosuhteet ja aika vaihtelevat paljon, eikä niistä voi haastattelujen perusteella esittää yleistystä. Tyypilliseltä käytännöltä vaikuttaa se, että lapsi tai nuori lähtee sukulaisten luo. Laajan perhekäsityksen kontekstissa kyse voi olla kaukainenkin sukulaisten luo. Pahimmassa tapauksessa tällä sukulaisella ei ole mitään todellista intressiä ottaa tulokasta vastaan. Myönteisenä kehityspiirteenä voidaan varovaisesti arvioida esittää, että verrattuna 1990-luvulla vallinneeseen käytäntöön, näyttää siltä 2000-luvulla lapsi tai nuori on lähtenyt matkaan harvoin yksin, usein ainakin toinen vanhemmista on mukana. Haastatellut toivat kuitenkin esiin myös sellaisia tapauksia, joissa nuori oli jätetty yksin kaukaisten sukulaisten luo erittäin vaikeisiin olosuhteisiin. Näissä tapauksissa oli

pääsääntöisesti kyse pojista ja kohteena oli jokin Afrikan maa.

- Olosuhteet ja ajat vaihtelevat paljon
- Pääasiassa sukulaisten luo
- Sukulaiset voivat olla kaukaisia ja välinpitämättömiä

6. Miksi lähetetään?

Maahanmuuttajataustaisen lapsen tai nuoren vanhempien kotimaahan tai kolmanteen maahan väliaikaisesti lähettämisen syyt ja motiivit vaihtelevat suuresti ja taustalla voi vaikuttaa useampikin kuin yksi syy. Syyt ovat erittäin sukupuolittuneita, eli lähettämisen motiivit ja seuraukset ovat hyvinkin erilaiset tytöille ja pojille, vaihdellen myös heidän ikänsä mukaan.

Kuten eräs somalitaustainen haastateltava totesi, että ”tyttöillä on ylipäätään vaikeampaa kuin pojilla, sillä jos vanhemmat haluavat lapsensa saavan uskonnollista opetusta, on poikien helpompi näyttää toteen, että he käyttäytyvät kunnolla ja näin he myös pääsevät helpommin palaamaan takaisin Suomeen. Tyttöjä kontrolloidaan tarkemmin ja useat heistä jäävät vanhempiensa kotimaahan pidemmäksi aikaa kuin pojat.”

Myös perheen etnisillä, kulttuurisilla ja sosioekonomisilla tekijöillä on suuri vaikutus näihin motiiveihin. Lähettämisen takana vaikuttavia syitä, jotka nousivat haastatteluissa esiin, on käsitelty teemoittain seuraavissa kappaleissa. Nämä teemat voivat olla osittain päällekkäisiä ja lähettämisen takana vaikuttaa yleensä useampi kuin yksi syy. Lukemisen helpottamiseksi syyt on jaoteltu seuraavissa kappaleissa omien otsikoiden alle, mutta erottelua ei ole mahdollista tehdä tarkkarajaisesti, ja siksi syiden käsittelyssä esiintyy jossain määrin päällekkäisyyttä ja/tai epäsystemaattisuutta.

6.1. ”Vaihto-oppilasvuosi”

Eräällä haastateltavalla on omassa suvussa perheitä, jotka ovat lähettäneet lapsia kotimaahan kouluun. Taustalla ei ole välttämättä ollut mitään erityisempää syytä, muuta kuin halu opiskella koraania. On myös ollut teini-ikäisiä tyttöjä, jotka ovat juuri lopettaneet Suomessa peruskoulun ja halunneet saada uskonnollista opetusta paikallisessa koulussa.

Kosovolaisen maahanmuuttajan mielestä lapsilla, jotka ovat syntyneet Suomessa ja pikkuhiljaa koulussa omaksuneet yhä enemmän suomalaisen kulttuurin, jää usein vanhempien kulttuurin tuntemus puolitiehen. Heidän vanhempansa taas tietävät usein suomalaisesta kulttuurista vähemmän kuin heidän lapsensa. Maahanmuuttajataustaisilta lapsilta puuttuu usein käsitys omasta menneisyydestä, historiasta ja kulttuurista. Useat maahanmuuttajaperheistä kyllä menevät kotimaahan esimerkiksi kesälomalla, mutta tämä on yleensä kiinni vanhempien omasta aktiivisuudesta. Haastateltava ei tiedä, että kukaan hänen yhteisöstään olisi mennyt esimerkiksi opiskelemaan kotimaahan edes lyhyeksi aikaa. Hänen mielestään olisi hyvä järjestää jonkinlaisia virallisia yhteistyön muotoja Kosovon ja Suomen koulujen välille.

Ensi- ja turvakotien liiton edustaja kertoi, että heidän asiakkaansa viettävät yhdessä lastensa kanssa pidempiä lomia kotimaassaan, mutta yleensä ainakin toinen vanhemmista on tällöin mukana. Jos

nuoret kuitenkin ovat yksin ulkomailla lomalla, niin he ovat yleensä silloin vanhempiensa kotimaassa joko isovanhempiensa tai siellä asuvan toisen vanhempansa luona.

Erään tarinan mukaan iranilaistaustaisen perheen tytär liittyi yläkoulun alussa huonoon seuraan ja alkoi olla myöhään poissa kotoa, ehkä jopa öitä. Koulunkäynti ja opinnot sujuivat tytöltä erittäin huonosti, toisin kuin perheen muilla lapsilla. Perheen äiti alkoi olla epätoivoinen, ja isä valitti suomalaisen koulun kehnoutta ja sitä, että poliisi vastasi isälle, joka kyseli tyttärensä perään, että ”nuoret nyt Suomessa käyttäytyvät eri tavalla kuin Iranissa.” Viime kesänä tämä kyseinen tyttö, joka nyt oli yhdeksäsluokkalainen, lähetettiin Irakiin enonsa mukana toisen enon perheeseen, jonne myös Iranissa asuva isoäiti tuli asumaan joksikin aikaa. Tyttö vietti Irakissa noin kuukauden, mitä perhe ei missään vaiheessa salannut keneltäkään. Matkan tavoitteena oli perheen mukaan tytön käytöksen muuttaminen. Haastateltava tapasi tytön jokin aika sitten, ja hänen käytöksensä tosiaankin oli muuttunut vanhempien toivomaan suuntaan. Tyttö oli myös arvioinut aikaisempia ”tempauksiaan” objektiivisesti. Tytön isä on vakuuttunut, että käynti sukulaisten luona vaikutti suuresti tilanteen paranemiseen. Haastateltava on läheisissä väleissä perheeseen ja kertoi heidän keskustelleen tapahtumiin liittyen myös kunniakysymyksistä. Tämän murrosikäisen tytön asemaa parantaneeksi myös se, että perheen äiti itse on paennut pakkoavioliittoa ja tutustunut aviomieheensä sotilasleirillä. Äidin oma suku on kieltänyt tyttärensä, joten perhe itse on kokenut kunniaväkivallan uhkaa.

Ensi- ja turvakotien liiton edustaja tietää useampia nuoria, jotka ovat omasta tahdostaan ja vanhempiensa päätöksellä menneet asumaan ulkomaille joko biologisen vanhempansa luokse tai sukulaisperheen luokse, kunnes äiti on täällä Suomessa saanut eroprosessin päätökseen ja löytänyt itselleen ja lapsilleen asunnon. Tässä vaiheessa nuori on yleensä palannut takaisin kotiin Suomeen. Tässä mielessä kyse voi siis olla myös voimavarasta ja mahdollisuudesta, jota kaikki osapuolet pitävät hyvänä ratkaisuna.

Vaihto-oppilasvuoteenkin saattaa liittyä ajatus ”jäähyllä” lähettämisestä, joskin joissain tarinoissa tuntui olevan puhtaasti kyse tutustumisesta vanhempien kulttuuriin. Nämä tarinat kuulostivat onnistuneilta, ja kokemus oli ollut positiivinen niin lasten/nuorten kuin heidän vanhempiensakin näkökulmasta.

- Lapsen/nuoren oma tahto tai ainakin aito hyväksyminen
- Pääosin onnistuneita kokemuksia
- Keskeytetään tarvittaessa

6.2. Opiskelumahdollisuudet

Erään haastateltavan mukaan maahanmuuttajataustaisten nuorten saattaa olla helpompi opiskella englanninkielisissä oppilaitoksissa, jos suomenkielen taidot ovat vajavaiset. Vaikuttaa siltä, että erityisesti tytöt tekevät ”lehmänkauppoja” perheensä kanssa, toisin sanoen perhe haluaa tytön palaavan kotimaahan seksuaalimoraaliin liittyvien huolien vuoksi, mutta eivät halua tarjota siellä huonompaa elämää kuin täälläkään, joten tytön sallitaan opiskella paikallisessa yliopistossa. Haastatellun mukaan maahanmuuttajataustaisissa perheissä arvostetaan koulutusta, erityisesti, jos vanhemmilla itsellään ei ole ollut mahdollisuutta opiskella. Hänen näkemyksensä mukaan maahanmuuttajaperheet eivät vastusta lasten kulttuurista muutosta kokonaisuudessaan, mukaan lukien koulutus, vaan erityinen huoli kohdistuu sukupuolimoraaliin liittyviin kysymyksiin. Periaatteessa vanhempien koko elämä ”pyörii tämän yhden asian ympärillä”.

Eräs haastateltava tuntee somalitaustaisia perheitä, joiden lapsia on mennyt paljon opiskelemaan sukulaisten luokse Englantiin, missä on yksityisiä muslimikouluja. Yleensä näissä tapauksissa useampi sisaruksista muuttaa yhtä aikaa, ja yhdessä tapauksessa myös äiti on muuttanut lasten kanssa Englantiin. Tämän perheen isä on hyvässä asemassa suomalaisessa työelämässä, eikä halua missään nimessä muuttaa muun perheen perässä Englantiin. Nämä perheet haluavat omasta vapaasta tahdostaan ja valinnastaan asua eri maissa. Somaliassa tämä perinne on tutumpi, sillä ei ole poikkeuksellista, että perheen isä on kaukana töissä jossain toisessa arabimaassa. Eri maissa asumista ei koeta perhettä hajottavana tekijänä ehkä samalla tavalla kuin meillä Suomessa. Näissä haastateltavan tuntemissa perheissä lapsia ei ole pakotettu muuttamaan.

Eräs haastateltu mietti omaa perhettään ja lapsiaan, joiden isä on turkkilainen. Lapset ovat puhuneet isän kanssa turkkia ja äidin kanssa suomea. Tällä hetkellä lapsilla ei ole kontaktia isäänsä, ja he kokevat menettävänsä yhteyden turkin kieleen ja tästä syystä haluaisivat jossain vaiheessa opiskella Turkissa. Lapset itse siis haluaisivat mennä Turkkiin asumaan pidemmäksikin aikaa. Haastatellun mukaan turkkilaisen vähemmistön keskuudessa Suomessa on yleistä, että jossain vaiheessa halutaan lähettää lapsi Turkkiin. Useat pojat haluavat suorittaa Turkissa asepalveluksen, jos heillä on edelleen Turkin kansalaisuus, elleivät ole taustaltaan kurdeja. Erityisesti tilanteissa, joissa nuori ei ole täysin integroitunut suomalaiseen yhteiskuntaan, halutaan usein lähteä opiskelemaan tai asumaan Turkkiin. Usein myös vanhemmat tukevat tätä, eli nuori saa tai voi lähteä. Kaikki haastateltavan tietämät tapaukset ovat olleet luonteeltaan pelkästään positiivisia.

- Motiivina vain/ usein nuoren oma tahto
- Motiivina yhdessä toisen motiivin (esim. avioituminen) kanssa

6.3. Kasvatusvaikeudet, kulttuuriset ja uskonnolliset syyt

Vastoin lapsen tai nuoren tahtoa tapahtuvan lähettämisen taustalla näyttäytyi olevan aina jonkinasteinen kulttuurinen tai uskonnollinen syy, joka kulminoituu vanhempien kokemana vaikeutena kasvattaa lasta. Vanhempien näkökulmasta tilanteet olivat paljolti sellaisina, että he pyrkivät suojelemaan lastaan vahingolliselta ”länsimaiselta” tai ”suomalaiselta” kulttuurilta. Erityisesti tyttöjen kohdalla he pyrkivät varmistamaan sen, ettei tytär päädy avioon länsimaista kulttuuria edustavan miehen kanssa. Kysymys siitä, miksi länsimainen mies on niin epätoivottu aviopuoliso, ei juuri tullut esille. Tämä tuntui olevan tarinoissa itsestäänselvyys.

Lasten ja nuorten näkökulmasta tilanteet olivat usein sellaisia, että he olivat todellakin koetelleet vanhempien asettamia rajoja. Varsinkin poikia koskeneissa tarinoissa tuli esille asioita, joissa ei ollut kyse enää edes siitä, että pojat olisivat eläneet nk. tavallista suomalaisen pojan elämää, vaan jossa nämä pojat harrastivat suomalaisenkin mittapuun mukaan sopimatonta koulupinnausta tai päihteiden käyttöä tai he syyllistyivät rikolliseen toimintaan. Tyttöjen tarinoissa tuli esille useammin tytön kokema epäoikeudenmukaisuus: vaikka tyttö oli käyttäytynyt vanhempien opastamalla tavalla, hän ei kyennyt lunastamaan heidän luottamustaan itseään kohtaan. Näyttää siltä, että maahanmuuttajataustaisissa perheissä poikien sallitaan elää vapaammin kuin tyttöjen.

Tarinat olivat paljolti nuorten näkökulman välittäneitä tarinoita, olipa haastateltu kuka tahansa. Vanhempien voimattomuus ja koko perheen elämänhallintaan ja sopeutumiseen liittyvät kysymykset tulivat esille, mutta ymmärrettävästikin haastateltavat keskittyivät kertomaan lapsen tai nuorten tilanteesta. Suomeen jääneiden perheenjäsenten tilanne jäi kertomuksissa hyvin pieneen

osaan. Siitä ei myöskään erikseen haastatteluissa tiedusteltu. Jonkinlaista viitettä perheen kokonaistilanteesta antaa kuitenkin se, että ”vaihto-oppilasvuodet” ja ulkomaisten koulutusmahdollisuuksien hyödyntäminen vaikutti olevan suomalaisen yhteiskuntaan hyvin sopeutuneiden perheiden vaihtoehto.

”Jäähylle” lähetettyjen lasten osalta tilanteet olivat kirjavia: joissain tapauksissa jäähy oli ollut positiivinen kokemus ja nuori oli saanut elämänsä raiteilleen, toisissa tarinoissa lähettäminen oli ollut hyvin traumaattinen kokemus eikä tuonut ratkaisuja nuoren tilanteeseen, vaan uusia ongelmia. Pahimmillaan luottamus vanhempiin ja moniin muihin läheisiin) katosi lopullisesti ja nuoren taakaksi tuli henkinen selviytyminen kokemuksesta ilman läheisten tukea paluun jälkeen.

Puhtaasti uskonnollinen syy lähettämisen taustalla, nimenomaan koraanikoulu tai muu vastaava uskonnollinen opetus, näytti olevan taustalla neljässä tai viidessä tietoon tulleesta 40 tapauksesta. Kaikissa tapauksissa kyse oli pojista. Kolmessa tapauksessa kyse oli somalialaistaustaisesta perheestä, mutta pojat lähetettiin opiskelemaan kolmanteen maahan. Yhdessä tapauksessa haastateltu oli varma motiivista, mutta ei siitä, mistä poika/vanhemmat olivat kotoisin ja minne poika lähetettiin. Yhden tapauksen osalta oli epäselvää oliko motiivina pelkästään uskonnollinen syy vai yhdistyikö se kasvatusvaikeuksiin.

Ghanalaisen maahanmuuttajayhteisön edustaja nosti esiin yksinhuoltajuuden yleisyyden Suomessa, mihin kaikki maahanmuuttajat eivät ole tottuneet. Monet maahanmuuttajavanhemmista kokevat suomalaisen kasvatuksen erilaiseksi. Täällä lapset voivat tehdä heidän käsityksen mukaan mitä haluavat, eikä vanhemmilla ole minkäänlaista auktoriteettia. Hän kertoi, että erityisesti somaliyhteisön vanhemmat kokevat, etteivät he ole täällä Suomessa ”niin vahvoja” kuin kotimaassaan. Nämä vanhemmat kokevat usein, etteivät he kykene toimimaan vanhempina hyväksyttävästi, ja he ”pelkäävät sosiaaliviranomaisten aiheuttavan ongelmia”. Samalla he näkevät, ettei heillä ole oikeuksia lastensa suhteen, vaan täällä lapset voivat tehdä mitä vain. He eivät oikein tiedä, kuinka toimia lastenkasvatuksessa oikein.

Haastateltu oli sitä mieltä, että monet nuoret käyttävät hyväkseen mahdollisia (vanhempien mielestä ehkä kaikkia) tilaisuuksia hyväkseen laventaakseen vapauttaan, mikä näkyy vastuun ja vapauden yhdistämisen ongelmana. Lisäksi nuorten käsitykset asioista voivat poiketa jyrkästi heidän vanhempiansa käsityksistä. Vanhempien elämään vaikuttaa hyvin vahvasti kulttuuri, jossa he ovat kasvaneet. Tätä kulttuuriaspektia suomalaisten viranomaisten on haastatellun mielestä joskus vaikea ymmärtää, sillä työssään ”he tukeutuvat pelkästään säädöksiin”. Vanhemmat ovat saaneet kasvatuksensa muualla, ja he kokevat usein, että Suomessa lapsilla on liikaa vapautta. Jotkut lapset puolestaan kokevat, että normaaleihin kotitöihinkin osallistuminen on heiltä liikaa pyydetty. Lapset oppivat oikeuksistaan koulussa ja toveripiirissään, mikä puolestaan saattaa aiheuttaa jännitteitä kotona. Vanhemmilla on vaikeuksia tietää, missä menevät kasvatuksen rajat. Viranomaistoimintaa ohjaavat normit voivat olla vanhempien kulttuurikontekstin kanssa ristiriidassa.

Eräs haastateltava tuntee hyvin toimeentulevan somalitaustaisen perheen Suomessa. Vanhemmat olivat sitä mieltä, että suomalainen yhteiskunta ei ole hyväksi lapsille, joten täällä hetkellä perheen kaikki lapset käyvät Dubaissa islamilaista koulua. Ainoastaan vanhemmat asuvat Suomessa, ja perheen aikuistuneet sisarukset huolehtivat pienemmistä lapsista Dubaissa. Vanhemmat pärjäävät taloudellisesti hyvin Suomessa, mutta he eivät halua, että lapset menevät täällä ”pilalle”. Perheen lapset kyllä käyvät lomilla tapaamassa Suomessa vanhempiaan. Haastateltava ei usko, että nämä lapset palaisivat Suomeen aikuistuuksaan.

Nuorisotyötä tekevän henkilön tietämissä kahdessa tapauksessa on ollut kysymys vanhemman ja

nuoren välisistä pitkäaikaisista konflikteista, joissa nuoret ovat keskeyttäneet koulunkäyntinsä. Yli 18-vuotiaan nuoren miehen tapaukseen liittyi myös rasistisia, väkivaltaisia yhteenottoja. Vanhemmat eivät kokeneet lasten olevan turvassa Suomessa ottaen huomioon heidän herkän kehitysvaiheensa. Näissä tapauksissa vanhemmat olivat tienneet tarkasti, mihin ja kenen huollettaviksi he lähettivät lapsensa. Kysymys oli heidän näkökulmastaan *transnationaalista hoivakäytännöistä*, lasten lähettämisestä perheenjäseniksi luettujen hoivaan toiseen maahan.

Haastateltava, joka on itse muslimi ja jolla on itsellään ollut somalitaustainen aviomies, ymmärtää hyvin vanhempien ja perheiden huolen lapsiansa tulevaisuudesta Suomessa. Lapset Suomessa etääntyvät hänen mielestään vanhemmistaan todella nopeasti, joten vanhempien huoli on ymmärrettävää. Hän kertoi, että nykyään somaliperheille järjestetyt tilaisuudetkin ovat usein suomenkielisiä, sillä osa nuorista ei muuten niihin osallistu, sillä kaikki nuoret eivät puhu somalikieltä kovinkaan hyvin. Vanhemmat kokevat tässä tilanteessa, että lasten ero heidän elämästään on todella nopea ja raju. Vanhemmat myös kokevat, ettei suomalaiseen yhteiskuntaan sulautuminen ole mitenkään tavoiteltava asia, sillä muslimiyhteisössä on tavallista ajatella, että länsimainen yhteiskunta on kehittymättömämpi, eikä millään muotoa tavoittelemisen arvoinen asia. Erityisesti päihteiden käyttö ja varhaiset ja vapaat sukupuoli-suhteet ovat asioita, jotka huolestuttavat vanhempia. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna vanhempien huoli siitä, ettei lapsella ole kokemusta elämisestä suojatummassa islamilaisessa ympäristössä, näyttää ymmärrettävänä.

Erään haastatellun mukaan voisi myös pohtia, miksi osassa maahanmuuttajaperheistä koetaan suomalainen yhteiskunta ja kulttuuri kovin negatiivisesti. Haastatellun mielestä tämä asenne kertoo paljon näiden perheiden kokemuksista ja asumisesta Suomessa. Maahanmuuttajaperheet eivät välttämättä tapaa "keskivertosuomalaisia" perheitä, vaan he näkevät ainoastaan sen, mikä näkyy julkisilla paikoilla. Hänen mukaansa olisi erittäin tärkeää, että perheet olisivat tekemisissä toistensa kanssa yli etnisten rajojen, jotta perheiden välille syntyisi positiivista vuorovaikutusta. Näin maahanmuuttajaperheet näkisivät, että kantasuomalaisetkin vanhemmat kamppailevat lasten irtaantumiseen ja vapautteen liittyvien kysymysten kanssa. Hänen mukaansa tällainen pikkuhiljaa rakentunut luottamus toisen perheeseen voisi johtaa siihen, että tiettyjä asioita voitaisiin sallia, vaikka "ensin onkin kielletty melkein kaikki ihan vain varmuuden vuoksi". Suomeen tarvittaisiin hänen mielestään tällaisia "välittäjäperheitä".

Eräällä haastateltavalla itsellään on lähettämisestä omakohtainen kokemus. Hän on taustaltaan tataari. Perhe on tullut aikoinaan Tukkiin Siperian kautta. Haastateltavan vanhemmat ovat syntyneet Turkissa, ja sieltä he ovat edelleen muuttaneet Suomeen. Kun perheen työt tulivat teini-ikään Suomessa, vanhemmille tuli pelko, että he juurtuisivat liikaa Suomeen ja haluaisivat naimisiin suomalaisen miehen kanssa. Haastateltava lähetettiin teini-ikässä Turkkiin, josta hän löysikin vanhempien toiveen mukaan itselleen aviomiehen. Nytemmin pariskunta on eronnut. Perheen toinen tytär lähetettiin myös Turkkiin, ja hänkin avioitui turkkilaistaustaisen miehen kanssa.

Kosvolaisen maahanmuuttajan mielestä alakouluikäisillä maahanmuuttajataustaisilla lapsilla on paljon kantasuomalaisia ystäviä, mutta yläluokille siirryttäessä tilanne voi muuttua. Hänen mukaansa tämä johtuu nimenomaan siitä, että lasten kotona vaikuttavat erilaiset kulttuurit ja kasvatusmenetelmät. Esimerkiksi jos vanhemmat eivät hyväksy esimerkiksi nuoren diskossa käyntiä kulttuurisiihin vedoton, lapsi ymmärtää olevansa "erilainen" taustaltaan.

Ensi- ja turvakotien liiton edustaja kertoi, että aiheena kulttuurista ja uskonnollisista eroista on joskus keskusteltu asiakkaiden kanssa. Toisaalta siitä puhutaan hyvänä, positiivisena asiana eli mahdollisuutena lapselle tai nuorelle tutustua vanhempansa tai vanhempiensa kotimaahan, sukuun ja kieleen. Toisaalta siitä puhutaan myös vähemmän myönteisessä valossa, varsinkin silloin, jos

vanhemmat ovat erimielisiä asiasta tai jos ovat riitautuneet joistakin muista syistä, kuten heidän asiakasperheet yleensä ovat. Haastateltava ei kuitenkaan muista yhtään tapausta, että ketään olisi lähetetty kotimaahan asiakkuuden aikana.

Yli seitsemän vuotta Suomi toisena kielenä -opettajana toiminut haastateltava on koko uransa aikana kohdannut ainoastaan yhden koululaisen, joka on lyhytaikaisesti lähetetty käymään koulua ulkomaille oppiakseen paremmin oman uskontonsa perusasioita. Kyseessä oli yläkoulussa oleva irakilainen poika, joka lähetettiin kouluun Syyriaan. Pojan äidin toiveissa oli jopa pidempi koulutusjakso, mutta ilmeisestikin koulutus ei vastannut alkuperäisiä odotuksia. Poika oli Syyriassa koulussa loppujen lopuksi ainoastaan neljä kuukautta. Taustalla oli kahdeksanlapsisen perheen yksinhuoltajaäidin terminaalivaiheessa oleva vakava sairaus, jonka johdosta hän oli kokenut hengellisen heräämisen. Hengellisen heräämisen myötä vanhin kotona asuvista tyttäristä meni naimisiin imaamin kanssa. Luultavasti kunnioitus tätä miestä kohtaan sai äidin toivomaan, että hänen toiseksi vanhimmasta pojastaan tulisi imaami, joten hänet lähetettiin kunnolliseen kouluun saamaan asianmukaista opetusta. Vanhin perheen pojista jäi Suomeen perhehuoltajaksi. Perheen vanhin tytär asui isoäitinsä luona, koska oli tullut hänen kanssaan Suomeen jo aikaisemmin, eikä joidenkin ristiriitojen takia halunnut asua yhdessä perheensä kanssa.

- Kulttuurinen syy epämääräinen, mutta yleinen
- Vanhemmat suojelevat lastaan vahingolliselta länsimaiselta kulttuurilta
- Lapset koettelevat vanhempien asettamia rajoja
- Rajojen koetteleminen myös tahatonta
- Joskus vanhempien epäluottamus lasta kohtaan perusteeton
- Pelkkä uskonnollinen syy harvinaisempi

6.3.1. Järjestetyt avioliitot ja pakkoavioliitot

Pakkoavioliitolla tarkoitetaan tässä yhteydessä avioliittoa, johon tyttö/nainen pakotetaan. Kyse on pakkoavioliitosta, vaikka hänelle tarjotaan vaihtoehtoja puolison tai avioitumisajankohdan suhteen, jos hänellä ei ole mahdollisuutta halutessaan kieltäytyä avioliitosta kokonaan. Järjestetyllä avioliitolla tarkoitetaan tilannetta, jossa vanhemmat/sukulaiset/tuttavat esittävät tyttölle vaihtoehtoja sulhasesta, mutta jossa tyttö saa päättää kenen kanssa hän avioituu tai valitseeko hän ylipäätään avioitumisen. Suostumuksen ja pakon välinen rajapinta on joskus häilyvä. Vanhemmat eivät välttämättä ilmaise pakottavansa tyttöä tiettyyn ratkaisuun, mutta tämä saattaa käydä tyttölle kuitenkin selväksi tilanteen kokonaisuudesta. Vapaan tahdon muodostus tilanteessa, jossa vanhemmat kontrolloivat tytön elämää vahvasti, on ylipäätään moniulotteinen ja yksilöllinen asia.

Haastatteluissa tuli ilmi selkeästi se, että teini-ikäisten tyttöjen ja nuorten naisten kohdalla avioliiton järjestäminen tai vähintään ”sopivan” aviopuolison löytymisen todennäköisyyden lisääminen on keskeisin syy, miksi tyttöjä lähetetään pois Suomesta. Selvää on, että tyttöjen käytöstä kontrolloidaan osassa maahanmuuttajaperheistä tarkasti ja tyttöjen/naisten seksuaalisuus nähdään näissä perheissä vain avioliittoon kuuluvana asiana.

Missä määrin kyse oli lopulta tytön käytöksestä, näytti vaihtelevan. Joissain tapauksissa tyttö oli selvästi ylittänyt vanhempien asettamat rajat, eli kulki ”vääränlaisessa” seurassa, oli seurustelusuhhteessa, kulki huivittomana tai pukeutui muutoin tavalla, jota vanhemmat eivät hyväksyneet, käytti päihteitä jne. Joissain tapauksissa tyttö tuntui ”syyllistyneen” vanhempien odotusten vastaiseen käytökseen tietämättä näistä odotuksista, ja vanhempien reaktio tuli hänelle

aidosti yllätyksenä. Ja joissain tapauksissa vaikutti siltä, että riippumatta siitä, miten tyttö käyttäytyi, vanhemmat eivät luottaneet tyttöön tai kasvuympäristöön ylipäätään.

Ehkä jossain määrin uutta ilmiössä on lapsikaappaustapausten linkittyminen tyttöjen avioliiton järjestämiseen ja ylipäätään suhtautumisessa tytön teini-ikään. Tilanteissa, joissa vanhemmilla on eri näkemys tytön avioitumisesta, on nähtävissä riski siitä, että toinen puoliso yksipuolisesti järjestää lapsen matkan/poismuuton ja syyllistyy lapsikaappaukseen.

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että silloin, kun vanhemmat toivovat tai edellyttävät tytön avioituvan omasta kulttuuritaustasta tulevan miehen kanssa, he pääsääntöisesti pyrkivät tavoitteeseen ensisijaisesti ”pehmeitä keinoja” käyttämällä. Jos tytön toiveet ovat yhdenmukaiset vanhempien kanssa, ei asiassa välttämättä ole ongelmaa. Jos tyttö alistuu vanhempien tahtoon, saattavat asiat mennä viranomaisnäkökulmasta ongelmitta. Ihmisoikeuksien näkökulmasta aviopuolison vapaa valinta on kuitenkin keskeinen oikeus, eikä oikeuden toteutumattomuuden suhteen ole paljoakaan merkitystä sillä, onko tyttö alistunut näennäisen vapaaehtoisesti vai ei – olennaista on vapaan tahdon puuttuminen.

Eräs haastateltu, joka on työskennellyt useita vuosia maahanmuuttajien parissa, kertoi Keski-Aasiasta kotoisin olleesta työstä, joka oli juuri suorittamassa ylioppilastutkintoa ja joka oli elänyt ja kasvanut Suomessa käytännössä koko lapsuutensa ja nuoruutensa. Ongelmat alkoivat tulla esiin, kun tyttö tuli teini-ikään ja halusi rikkoo joitain rajoja, mutta haastateltavan mukaan tyttö oli käyttäytymiseltään kunnollinen ja työskenteli ahkerasti kodin ulkopuolella menestyäkseen opinnoissa. Haastateltu sai kuulla, että tyttö aikoo palata vanhempiensa kotimaahan ja ihmetteli sitä, sillä tyttö oli juuri kirjoittamassa ylioppilaaksi. Jossain vaiheessa kävi ilmi, että perheellä on pyrkimys näyttää tyttö kotimaassa. Tyttö itse vastusti kovasti tätä ajatusta. Puolisoa ei oltu vielä katsottu valmiiksi, mutta perhe oli tiiviissä yhteydessä kotimaahan, mistä löytyi suvun piiristä useampiakin sulhasehdokkaita.

Haastatellun mukaan usein näissä tilanteissa, missä tytär lähetetään kotimaahan naittavaksi, tytölle tarjotaan vaihtoehtoja. Vanhempien päämääränä ei välttämättä ole, että tytär avioituisi tietyn yhden henkilön kanssa, vaan tavoitteena on, että tytär ylipäätään avioituisi yhteisöön kuuluvan miehen kanssa. Tällä tavoin vanhemmat pyrkivät pääsemään eroon ikävästä murrosikään kuuluvasta teinitytön roolista, ja he toivovat tyttärensä saavuttavan mahdollisimman kivuttomasti aviovaimon statuksen yhteisön keskuudessa.

Ongelmana kyseisessä tapauksessa olivat siis sekä avioituminen että kotimaahan muuttaminen, sillä tytön itsensä toive oli opiskella Suomessa korkeakoulussa ja valita itse puoliso. Perheen ehtona tähän oli, että tyttö opiskelisi pääkaupunkiseudulla, tai jos tyttö opiskelisi jossain muualla, niin perhekin muuttaisi mukana. Tyttö ei missään tapauksessa saanut vanhempien mielestä asua yksin, sillä perhe halusi tiukasti valvoa, mitä tytär tekee. Perheessä äidillä oli tilanteessa erittäin dominoiva rooli, jota isä tuki passiivisesti. Tytön mielestä äiti oli puolestaan henkisesti sairas, minkä myös sukulaiset olivat hänen mukaansa huomanneet. Isä oli kuitenkin monessa asiassa samaa mieltä äidin kanssa, ja ulkopuolisen oli vaikea sanoa, kuka oli todellisuudessa pääroolissa. Haastatellun mukaan äidin rooli on huolehtia perheen sisäisistä pelisäännöistä, sillä hänen mukaansa miesvaltaisissa kulttuurissa ”äiti pitää asemaansa perheen hierarkian huipulla isän rinnalla”.

Meni pitkän aikaa, eikä haastateltava nähnyt tyttöä missään. Hän ei enää käynyt töissä, eikä hänen matkapuhelimensa ollut toiminnassa. Puolentoista vuoden kuluttua haastateltu yllättäen kohtasi tytön sattumalta kaupungilla, jolloin hän tuli tervehtimään haastateltua. Tyttö oli ”jotenkin muuttunut, selvästi aikuistunut”. Kysyttäessä, mitä kuuluu, tyttö esitteli vieressään olevan

aviomiehensä. Kysyttäessä, missä he asuvat ja mitä hän nykyään tekee, tyttö kertoi asuvansa kotimaassaan, jossa hän opiskeli paikallisessa englanninkielisessä yliopistossa kansainvälistä politiikkaa. Haastateltavan näkemyksen mukaan tyttö oli selkeästikin antanut periksi perheensä toiveille. Periaatteessa työllä oli toki mahdollisuus palata Suomeen, sillä hän on Suomen kansalainen, mutta tällä kertaa muutto olisi haastatellun mukaan todennäköisesti kiinni aviomiehen tahdosta.

Ghanalaisen maahanmuuttajayhteisön edustajan mielestä myös eurooppalaisten muslimien, esimerkiksi bosnialaisten parissa solmitaan pakkoavioliittoja. Vanhemmat hyväksyvät käytännön, sillä perusteella, että "he näkevät, että näin saadaan sukuun hyvä vaimo". Erään pojan äiti kuvaili suomalaista avioliittokäytäntöä näin: "Suomessa otetaan kadulta ensimmäinen nainen ja tuodaan kotiin".

Eräs haastateltu kertoi olevansa itse järjestetyn avioliiton "uhri", eikä suosittele järjestelyä kenellekään. Hänen mielestään järjestetty avioliitto voi toimia siinä kulttuurikontekstissa, missä se on yleistä, sillä siellä vallitsevat myös sitä tukevat sosiaaliset tekijät, mutta täällä tilanne on aivan toinen. Toinen haastateltu oli sitä mieltä, että nuorten tyttöjen kohdalla järjestettyjen avioliittojen ongelma on huomattavasti erilainen kuin nuorten poikien kohdalla.

Islamilaisessa maahanmuuttajajärjestössä toimivalla henkilöllä on tiedossa useampi tapaus, joissa täysi-ikäisyyttä lähestyvä tai jo täysi-ikäinen nuori nainen on lähetetty kotimaahan tai toiseen maahan naittavaksi. Tuorein hänen tietämänsä tapaus koskee 18-vuotiasta naista, joka vietiin Irakiin vuodeksi. Käytännössä tämä nainen pakotettiin naimisiin, sillä hän ei suostunut järjestettyyn avioliittoon, joten hänen ei annettu palata Suomeen ennen kuin hän suostui menemään naimisiin serkkunsa kanssa. Pari on asunut Suomessa kolme vuotta, ja he ovat parhaillaan eroamassa. Toinen haastatellun kertoma tapaus koskee tyttöä, jonka vanhemmat veivät hänet Iraniin, missä hänet pakotettiin naimisiin serkkunsa kanssa. Tyttö tuli takaisin Suomeen ja sai perheenyhdistämisen kautta myös aviomiehelle oleskeluluvan Suomeen. Nuoripari on ollut seitsemän kuukautta yhdessä, ja tyttö on raskaana, mutta ovat tällä hetkellä eroamassa.

Haastatellulla itsellään on läheinen ystävä, joka vei teini-ikäisen siskonsa pois Suomesta, koska sisko on ollut yhteydessä ihastumaansa isobritannialaiseen poikaan Facebookin kautta. Haastateltu kertoi, että tyttö oli pistetty kolmeksi kuukaudeksi kotiarestiin yhteen huoneeseen, minne häntä ruokittiin kuin "koiraa". Tytön käyttäytyminen muuttui, ja hän aloitti opinnot. Tästäkin huolimatta hänet vietiin neljäksi kuukaudeksi Kurdistanin yhdessä serkkunsa kanssa. Tytölle järjestettiin aviomies Kurdistanista. Nyt perhe kokee, että tilanne on hyvä, mutta todellisuus on haastatellun arvion mukaan toinen. Hänen mielestään monille vanhemmille on vain tärkeintä saada nuoret tyttäret naimisiin, jotta heidän seksuaalisuuttaan voidaan kontrolloida.

Monien haastateltujen mielestä lapsen ja nuoren elämä kahden kulttuurin välissä voi olla erittäin vaikeaa. Teini-ikäiset lapset ajavat vanhempansa kulttuurishokkiin. "Kun tyttö rakastuu johonkin poikaan, on häntä enää vaikea saada naimisiin oman serkkunsa kanssa", eräs haastateltu sanoi. Ja vaikei vanhempien toivoma vaihtoehto olisikaan näin "äärimmäinen", on omasta kulttuuritaustasta saapuva henkilö usein henkisesti niin kaukana täällä kasvaneesta maahanmuuttajataustaisesta nuoresta, että avioliitossa on vähintäänkin vaikeaa sovittaa yhteen osapuolten erilaisia odotuksia.

Haastatellun naapurissa on asunut somalitaustainen perhe yli 10 vuoden ajan. Kun molempien perheiden lapset olivat pieniä, haastateltava jutteli usein naapurin tyttärien kanssa, sillä he saattoivat istua rappukäytävässä rangaistuksesi siitä, että olivat myöhässä (äiti päästänyt heitä sisään). Kerran kävi niin, että isompi sisaruksesta "katosi", häntä ei näkynyt missään, ja myöhemmin kävi ilmi, että

hänet oli lähetetty Englantiin, missä hän oli mennyt naimisiin. Naapurilla oli noin seitsemän lasta, joista aina joku ”katosi”, ja myöhemmin nuorempi sisarus aina kertoi, että tämä oli lähetetty Englantiin. Jotkut muuttaneista tytöistä kävivät myöhemmin Suomessa. Kukin kertoi vuorollaan avioituneensa Englannissa somalipojan kanssa ja että ”hänellä meni hyvin”.

Somalitaustaisen haastateltavan tietämä nuori nainen meni nopeasti naimisiin kotimaassa tavallaan omasta halustaan, sillä hänestä tuntui, että perhe seurasi ja kontrolloi kaikkia hänen tekemisiään. Tämä tyttö tuli myöhemmin kolmannen maan kautta takaisin Suomeen. Koska hän oli Suomen kansalainen, ilmoittautui hän siellä Suomen suurlähetystöön ja tuli takaisin Suomeen yksin.

Somalitaustaisen haastateltavan mielestä nuorten naisten ainoa keino päästä pois kotoa on mennä nopeasti naimisiin. Muussa tapauksessa nuori nainen joutuu omaksumaan suurilapsisen perheen äidin roolin ja huolehtimaan kodista ja nuoremmista sisaruksista. Suurin osa nuorista somalinalaisista etsii heti 17-vuotiaana itselleen sopivan aviomiehen, jotta pääsevät muuttamaan pois lapsuudenkodistaan mahdollisimman pian. Haastellun mukaan avioliiton aluksi yleensä hankitaan heti lapsi, ja muutaman vuoden kulutta pari eroaa. Hänen mukaansa avioero ja yksinhuoltajuus eivät kuitenkaan ole näitä naisia stigmatisoivia, vaan tätä kautta he vihdoinkin saavuttavat itsenäisyyden ja vapauden.

Haastatellun mukaan tyttöjen kohdalla vanhempien suurin huolenaihe on naisen seksuaalisuus. Tyttöjä ajatellaan ainoastaan seksuaalisuuden kautta, kun taas poikien ja nuorten miesten osuutta asiaan ei problematisoida samalla tavalla. Hänen mukaansa maahanmuuttajataustaiset pojat ovat todellisuudessa seksuaalisesti aktiivisempia kuin tytöt, mutta tytöt joutuvat siitäkin huolimatta tarkemman kontrollin alaiseksi ja ylläpitämään ”kunnon” tytön mainetta.

Haastateltava tietää maahanmuuttajataustaisen tytön, joka kirjoitti ylioppilaaksi hyvin arvosanoin ja halusi aloittaa oikeustieteenopinnot yliopistossa. Hänen isällään oli kuitenkin muita suunnitelmia tyttärensä varalta, sillä hänen mielestään tyttären olisi pitänyt mennä naimisiin vanhempien kotimaassa olevan miehen kanssa. Isä ja tytär eivät päässeet yhteisymmärrykseen asiasta, mutta tyttärelle lahjoitettiin matka vanhempien kotimaahan. Tytön saavuttua maahan häneltä otettiin Suomen passi pois ja hänet naitettiin. Tyttö tuli välittömästi myös raskaaksi. Nyt hän ilmeisesti odottaa toista lastaan. Tyttö pitää edelleenkin yhteyttä suomalaiseen luokkatoveriinsa.

Ensi- ja turvakotien liiton edustaja kertoi, että tyttärien matkustamisesta kotimaahan on ollut puhetta asiakkaiden kanssa. Heidän mukaansa matkojen taustalla vaikuttaa yleensä motiivi aviopuolison löytämisestä ja avioliitosta. Haastateltu tietää ainakin yhden perheen, jossa näin tapahtui melko pian äidin asiakkuuden päätyttyä heillä. Sitä haastateltava ei tiedä, kuinka halukas itse tytär oli tähän järjestelyyn.

- Merkittävin motiivi tyttöjen/nuorten naisten kohdalla
- Ongelmat tulevat esiin vasta kun tytöt tulevat teini-ikään
- Vaikuttaa lisääntyneen
- Huoli tulevaisuudesta: monikulttuuristen perheiden tyttöjä paljon vasta tulossa teini-ikään

6.3.2. Tyttöjen ympärileikkaus

Tyttöjen ja naisten ympärileikkaus on ihmisoikeusloukkaus, joka puuttuu syvästi ja vakavasti jokaisen itsemääräämisoikeuteen ja oikeuteen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen.

Silpomisperinne aiheuttaa elinikäisiä fyysisiä ja psyykkisiä vaurioita. Tyttöjen ja naisten ympärileikkaus / naisten sukuelinten silpominen on kaikissa muodoissaan Suomen rikoslain mukaan rangaistava teko. Lisäksi Suomen lastensuojelulain (2008) tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (1§). Mikäli arvioidaan lapsen olevan vaarassa, esimerkiksi tyttö on vaarassa joutua ympärileikattavaksi, lastensuojeluilmoitus on aina tehtävä. Ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönti voidaan katsoa virkavelvollisuuden laiminlyönniksi.

Ihmisoikeusliiton tyttöjen ympärileikkauksen ennaltaehkäisevän KokoNainen-toiminnan¹ aikana on useasti liikkunut huhuja siitä, että tyttöjä on viety ulkomaille ympärileikattavaksi. Poliisin tietoon on tullut muutama huhu, mutta ne ovat olleet niin epämääräisiä, että näyttöä syytteen nostamiseksi ei ole ollut. Toiset huhut ovat olleet väärinkäsityksiä ja toiset taas täysin perättömiä, kun asiaa on tarkemmin selvitetty. KokoNaisen asiantuntijat ovat selvittäneet jokaisen heidän tietoonsa tulleen huhun. Vaikka yhtään tapausta ei ole vahvistunut, pitävät Ihmisoikeusliiton asiantuntijat todennäköisenä, että ainakin joitain Suomessa asuvia tyttöjä on ympärileikattu 2000-luvulla. Luultavimmin ympärileikkaus on tehty muualla kuin Suomessa.

Norjalaisen professorin Aud Tallen tutkimuksessa “Kvinnelig omskjaering: holdinger og praksis blant somaliske kvinner i Norge og blant omskjaerer i Somaliland” todetaan että, varsinkin 1990-luvulla Euroopasta on tullut tyttöjä ympärileikattavaksi Somalimaahan. Tutkimuksessa mainitaan että, Suomestakin on saapunut tyttöjä ympärileikattavaksi. Tutkimuksessa todetaan lisäksi, että Euroopasta ympärileikkauksiin tulevien määrä on kuitenkin vähentynyt 2000-luvulla, samaan aikaan kun asenteet tyttöjen ympärileikkausta kohtaan ovat muuttuneet hitaasti kielteisimmiksi. Talle toteaa, että Somalimaassa siirrytään lievempiin ympärileikkausmuotoihin ja toimenpide suoritetaan useammin puudutuksessa ja ammattihenkilön toimesta.

Suomessa asuvien maahanmuuttajien asenteet ovat myös selvästi muuttuneet kielteisemmiksi ympärileikkausta kohtaan. Silti on äärimmäisen tärkeää jatkaa ennaltaehkäisevää työtä asennemuutosten ylläpitämiseksi ja sitä myötä vähitellen saavuttaa tilanne, jossa perinteestä luovutaan kokonaan. Lait ja ihmisoikeuksiin vetoaminen luovat pohjan tyttöjen ympärileikkausten vastaiselle työlle, mutta tärkein työmuoto on kuitenkin asennemuutostyö ja tyttöjen ja naisten ympärileikkausten ennaltaehkäisy.

Ghanalainen maahanmuuttajayhteisön edustaja kertoi yksilöimättömiä väitteitä tyttöjen ympärileikkauksesta, joita hänen mukaansa suoritetaan myös Suomessa. Koska tyttöjen ympärileikkaus on kielletty Suomessa, on hänen mukaansa yleisempi käytäntö lähettää tyttö leikattavaksi johonkin toiseen maahan. Hänen mukaansa yleensä näissä tapauksissa tyttö ei tiedä, että hänet aiotaan ympärileikata. Erityisesti tämä pätee tilanteissa, joissa lähetettävät tytöt ovat erittäin nuoria. Jos tytöt taas ovat vanhempia, ovat he myös tietoisempia oikeuksistaan tietäen, että Suomessa on erilaisia kriisipalveluja tarjolla.

Somalitaustaiselle sosiaalityöntekijälle on tullut muutamia yhteydenottoja tyttöjen ympärileikkauksesta, mutta pääsääntöisesti nämä ovat osoittautuneet aiheettomiksi. Hänen mukaansa tyttöjen ympärileikkaukseen on puututtava lastensuojelulain edellyttämällä tavalla. Mikäli asiasta ilmenee epäilyksiä, on kouluterveydenhoitajan ja lastensuojeluviranomaisten

¹ Ihmisoikeusliiton koordinoima ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama KokoNainen-toiminta on ollut Suomessa laaja-alainen ja pitkäkestoinen tyttöjen ympärileikkausten ennaltaehkäisyyn liittyvä hanke. KokoNainen toimi projektina vuosina 2002–2007. Tämän jälkeen RAY myönsi vuosille 2008–2010 KokoNaiselle pysyväisluonteisempaa toiminta-avustusta.

toimittava asianmukaisesti. Koska tyttöjen on vaikea puhua asiasta miehen kanssa, heidät yleensä ohjataan naispuolisten sosiaalityöntekijöiden luokse. Tytöt ottavat häneen suoraan yhteyttä keskustellakseen kuitenkin monista elämään liittyvistä asioista, kuten koulusta, avioliitosta, seurustelusta jne.

Eräs haastateltu on ollut naimisissa somalitaustaisen miehen kanssa, mutta hän itse ei ole kuullut järjestetyistä avioliitoista tai tyttöjen ympärileikkauksista tuttavien parissa. Hän on kuitenkin sitä mieltä, että epäilemättä molempiin ilmiöihin löytyy yhteisöstä motiiveja. Hänen mukaansa perheet ovat tällä hetkellä erittäin kansainvälisiä, ja tieto kulkee helposti maasta toiseen. Jos perhe on lähdössä pois Somaliasta, he tietävät, että tytön ympärileikkaus kannattaa tehdä siellä, sillä täällä sen järjestäminen on erittäin vaikeaa. Juuri tästä syystä hyvin nuoria tyttölapsia ympärileikataan ennen lähtöä Eurooppaan.

Eräs haastateltu on sitä mieltä, että somaliyhteisössä tapahtuu tyttöjen ympärileikkauksia myös Suomessa. Aihe on edelleenkin tabu, josta ei puhuta ääneen. Haastateltava on kuullut asiasta Turun nuorten muslimien tilaisuuksissa, joissa esimerkiksi veli kertoo, että sisko on ympärileikattu.

Eräs haastateltu kertoi, että Luetaan yhdessä -hankkeen piirissä kuulee joskus huhuja, että somalityttöjä lähetetään ympärileikattavaksi, mutta mitään vedenpitävää varmuutta asiasta ei ole. Hänen mukaansa se, että "Myyrmäen nuoret somalimiehet" hakevat vaimoja Somaliasta voi indikoida ihan päinvastaisesta trendistä, sillä ympärileikkaamaton ja oikeuksistaan tietävä, suomalaistunut tyttö ei välttämättä enää kelpaakaan vaimoksi.

- On todennäköistä, että joitain tyttöjä lähetetään ympärileikattaviksi esim. lomilla
- Suuntaus on vähenemään päin
- Suomalaisten maahanmuuttajien asenteet muuttuneet selvästi kielteisimmiksi
- Maailmanlaajuisesti asenteet vähitellen muuttumassa kielteisiksi
- Ennaltaehkäisevää työtä tulee jatkaa, että perinne loppuu kokonaan

6.4. Paluutoiveet diasporasta

Monet maahanmuuttajaperheet eivät koe asuvansa pysyvästi Suomessa. Vanhempien haikailu kotimaahansa voi aiheuttaa nostalgiaa, joka vaikuttaa myös lapsiin. Heiltä puuttuu usein omakohtainen kokemus vanhempiensa kotimaasta tai se rajoittuu vain vierailuun lomalla. Tällöin vanhempien kotimaa saattaa näyttäytyä lapsillekin helposti ”onnelana”, jossa kaikki kiinnostavat vain huomionsa vierailijoihin, ei ole koulua, elämä on helppoa jne. Mielikuvissa oma etninen yhteisö tai joissain tilanteissa islamilainen yhteisö saattaa olla yli-ihannoitu. Tosiasiassa kotimaasta on irtauduttu, eikä sen nykyistä todellisuutta enää edes oikein tunneta. Jos elämä Suomessa ei kuitenkaan ole asettunut aloilleen, on luontevaa suunnitella paluuta, jos kotimaan turvallisuustilanne sen sallii.

Joissain tarinoissa oli havaittavissa, että paluutoive oli vaikuttanut lasten lähettämiseen. Tämä ei näyttäytynyt yksinomaisena motiivina, mutta osana kokonaisuutta, johon yhdistyi lähinnä opiskelumahdollisuudet ja avioitumistoiveet. Ongelmallinen tilanne on silloin, jos lapsi eivät jaa vanhempien paluutoiveita, vaan haluaa jäädä Suomeen. Tilanne näyttäytyy lapsen tai nuoren silmissä mielivaltaisena, jos hänet vastoin tahtoaan lähetetään uuteen kulttuuriin katkaisten kaikki ystävyysuhteet täällä Suomessa. Toisaalta kokemus voi olla vaihto-oppilasvuotta vastaava kokemus nuorelle.

Haastateltavalla on naapuri, joka oli jo silloin asunut viisi vuotta Suomessa, mutta hän ei ollut edes purkanut muuttokuormaa, vaikka perheessä oli seitsemän poikaa.

Kirkon maahanmuuttajatyötä tekevä henkilö kertoi tietävänsä kurdiperheen, joka kotimaan olojen rauhoituttua vieraili kotimaassa niin monta kuukautta, että vanhimman lapsen koulunkäynnin eteneminen viivästyi Suomessa noin vuodella. Lapset olivat tänä aikana myös vanhempien kotikaupungissa koulussa.

Erään haastateltavan mukaa kosvolaisyhteisössä ei lähetetä alaikäisiä yksin Kosovoon, vaan koko perhe viettää yhdessä esimerkiksi kesälomia sukulaistensa luona. Haastateltava ei myöskään tiedä yhtään tapausta, että kukaan olisi lähtenyt Kosovoon opiskelemaan.

Kirkon maahanmuuttajatyöntekijän mielestä monet perheistä, jotka ovat vierailleet tai käyneet kotimaassaan haluavat palata sinne takaisin. Myös monet tytöistä haluaa palata vanhempien kotimaahan, sillä ei ole välttämättä helppoa elää omien arvojensa ja suomalaisen yhteiskunnan arvojen ristiriidassa. Samoin näillä nuorilla on kova ikävä sukulaistensa luokse, ja heillä voi olla täällä Suomessa yksinäistä.

- Elämää Suomessa ei aina koeta pysyvänä
- Paluutoiveen realisoinniseksi saatetaan lapset lähettää ”edeltä”

6.5. Lapsikaappaukset

Lapsikaappauksia voidaan tarkastella tässä yhteydessä siitä näkökulmasta, että vain toinen vanhemmista haluaa viedä lapsen maahan tai sukuun, jonka kulttuuriin lapsen halutaan kasvavan tai josta kotoisin olevan ihmisen kanssa lapsen halutaan avioituvan. Vanhemmat voivat näissä tapauksissa olla aviossa tai eronneita ja lapsen huoltajuusjärjestelyt voivat vaihdella.

Kaikki lapsikaappaustapaukset tulivat tietoon Kaapatut lapset ry:n (KL) edustajan haastattelussa. Hän tiesi yhdeksän tapausta, joissa lapset oli lähetetty ulkomaille toisen vanhemman (ja lapsen) tahdon vastaisesti. Näistä tapauksista kolme oli aivan tuoretta, talvella 2009/2010 esille tulleita. Lisäksi hänellä oli tiedossaan kaksi tapausta, joissa lapsia ollaan ilmeisesti lähettämässä. Yhdessä tapauksessa kyse oli koraanikouluun lähetetystä pojasta. Somaliaan lähetettyjen joukossa oli sekä tyttöjä että poikia, ja muissa oli kyse tytöistä, jotka lähetettiin avioitumistarkoituksessa.

KL:lle on viime aikoina tullut enenevässä määrin yhteydenottoja äideiltä, jotka pelkäävät isän kaappaavan murrosikäisen tyttären tarkoituksenaan naittaa tyttö isän kotimaassa. Joissain tapauksissa isä on saanut luvan viedä tyttären ”lomamatkalle” oikeuden päätöksellä, vaikka esille on tuotu selkeitä riskitekijöitä ja matkaa suunnitellaan maahan, joka ei ole osapuolena Haagin lapsikaappausopimuksessa. Tällaisissa tilanteissa lasten takaisin saanti on haastatellun mukaan miltei mahdotonta.

KL:n edustaja arvioi, että tapaukset, joissa osapuolina ovat suomalainen äiti ja ulkomaalainen isä ovat todennäköisesti lisääntymässä, sillä nämä avioliitot yleistyvät 90-luvulla, ja ongelmat saattavat tulla esiin vasta tyttärien tullessa murrosikään. Ulkomaalaiselle miehelle ajatus tyttären seurustelusuhteesta voi olla sietämätön. Haastateltu kertoi myös tilanteista, joissa vanhemmat tai toinen heistä (yleensä isä) on tietoinen lapsikaappauksesta seuraavasta rangaistuksesta, mutta on

senkin uhalla valmis toteuttamaan kaappauksen.

Viranomaistoiminnassa on esiintynyt ongelmia. Lastensuojelusta on KL:n edustajille tai kaapatun lapsen vanhemmalle vastattu esimerkiksi seuraavasti: ”asia ei kuulu meille” tai ”jos vanhemmilla on yhteishuoltajuus, on kyse huoltokiistasta, emmekä me voi tehdä mitään”. On myös saatettu sinisilmäisesti luottaa toisen vanhemman lupaukseen siitä, että kyseessä on lomamatka, vaikka riskitekijöitä on olemassa. Esille on tullut myös epäilyjä siitä, että viranomaiset ovat passiivisia, koska pelkäävät tulevansa leimatuksi rasisteiksi, jos he puuttuvat ongelmiin.

Haastateltu korosti, että heille tapaukset tulevat tietoon yleensä siinä vaiheessa, kun asiat ovat jo todella huonosti. Hän näki paljon tarvetta ennaltaehkäisevälle työlle, mutta myös sille, että viranomaisten täytyy suhtautua epäilyksiin vakavasti. Hän kaipasi yhtä lapsikaappauksiin erikoistunutta viranomaista, joka valvoisi, että viranomaisyhteistyö todella toteutuisi suunnitelmien mukaan tapauksissa.

Ensi- ja turvakotien liiton edustaja tiesi lisäksi yhden selkeän lapsikaappaustapauksen. ”Epäselviä kaappaustapauksia”, eli tapauksia, jossa paluu takaisin Suomeen on estetty, heillä on tiedossa useampia.

- Ongelma ehkä lisääntymässä
- Koskee enemmän monikulttuurisia perheitä ja eroperheitä

6.6. Taloudelliset syyt ja lasten hoitojärjestelyt

Taloudelliset syyt ja lasten hoitojärjestelyt lähettämisen motiiveina nousivat esiin vain yhdessä haastattelussa. Ne eivät siis vaikuta selvityksen valossa merkittävältä, mutta

Ghanalainen maahanmuuttajayhteisön edustaja kertoi, että vaikka päivähoito onkin Suomessa julkisin varoin tuettu, maksaa se haastatellun mukaan monille maahanmuuttajaperheille paljon, erityisesti, jos perheessä on useampi lapsi. Jos molemmat vanhemmista haluavat käydä kodin ulkopuolella töissä, on jonkun hoidettava lapsia. Nykyään isovanhemmat voivat haastatellun mukaan tulla Suomeen hoitamaan lapsia. Hän kertoi Suomen viranomaisten viisumipolitiikka muuttuneen tässä suhteessa noin 3–4 vuotta sitten. (Tietoa ei ole tarkistettu ulkoasiainministeriöstä).

Haastateltava toi esille myös sen, että erilaiset perheen kohtaamat kriisit ja muutokset elämäntilanteessa saavat vanhempia lähettämään lapsia sukulaisten luokse hoitoon, esimerkiksi työttömyyden tai sairauden kohdatessa perhettä. Ghanalaistaustainen haastateltu ei itse suosittelisi kovin pienen lapsen lähettämistä kotimaahan, jos taustalla vaikuttavat pelkästään taloudelliset syyt tai huolet.

- Eivät vaikuta merkittävältä tekijöiltä
- Lasten transnationaalisista hoivajärjestelyistä myös paljon positiivisia kokemuksia

7. Miten lapsen tai nuoren lähettäminen tulee ilmi?

Vaikuttaa siltä, että lasten katoamistapausten esille saamiseksi tarvittaisiin ainakin jonkinlaista tehostusta viranomaisten toimesta. Lapsen tai nuoren lähettäminen tulee useimmiten ilmi koulussa, mutta tämä ei välttämättä johda tehokkaihin toimenpiteisiin. Osassa tapauksista lapsen tai nuoren ystävä tai sisarus ilmoitti lähettämisestä viranomaiselle (opettajalle, lastensuojeluviranomaisille, järjestöjen edustajille). Lapsikaappaustapauksissa tai muissa tapauksissa, joissa toinen vanhempi oli selvästi vastustanut lähettämistä, tieto tuli esille toisen vanhemman kautta. Yksittäisiä tapauksia on tullut esille myös muita reittejä.

Jos lapsi tai nuori ei palaa kouluun tilanteessa, jossa poismuutosta ei ole ilmoitettu, johtaa se yleensä lastensuojeluilmoitukseen. Tiedot ”poiskirjatusta” lapsesta saattavat jäädä koulun arkistoon. Selvityksessä ei perehdytty siihen, kuinka lastensuojelu käsittelee heille tulleita tapauksia. Viitteitä haastatteluissa tuli kuitenkin siitä, ettei koulun ja lastensuojelun toimintaa ”kadonneiden” lasten kohdalla koeta kovinkaan tehokkaaksi. Esimerkiksi löytyneiden ja/tai Suomeen palanneiden lasten kohdalla ei ainakaan haastatteluista käynyt ilmi, että asian selviämisen taustalla olisi ollut opetus- ja lastensuojeluviranomaisten systemaattinen toiminta. Enemminkin kyse näytti olevan lasten ja nuorten omasta aktiivisuudesta, joka oli onneksi johtanut siihen, että ainakin joku aikuinen oli tarttunut asiaan. Yhteistyössä usein Suomen ulkomaan edustuston kanssa joitain lapsia oli saatu takaisin Suomeen.

Helsingin kaupungin opetusviraston tilastoista käy ilmi esimerkiksi suomi toisena kielenä (S2) opiskelevien peruskoululaisten (ryhmissä varsin erilaisia maahanmuuttajataustaisia perheitä) lukumäärät ja S2-opetuksen piiristä poistumisen syyt. Vuonna 2009 Helsingissä S2-opetuksessa oli yhteensä 5 177 lasta, joista 123:n kohdalla oli kirjaus ”muutto ulkomaille”. Lisäksi oli 92 oppilaista, joiden osalta lopettamisen syytä ei ollut kirjattu. Jää kuitenkin arvoitukseksi, onko näiden kahden lapsiryhmän joukossa niitä, jotka on lähetetty Suomesta pois vastoin tahtoaan.

Nuorisotutkimuksen edustaja tietää kaksi yksittäistapausta: yksi näistä on tullut esiin ryhmähaastattelutilanteessa ja toinen perhehaastattelua tehdessä. Toinen näistä nuorista oli yli 18-vuotias nuori mies ja toinen teini-ikäinen tyttö. Tapauksista oli kertonut sisko ja äiti, mutta haastateltava ei missään vaiheessa ole ollut suorassa kontaktissa kyseenomaisten nuorten kanssa. Molemmissa tapauksissa nuori on oleskellut entisessä kotimaassa sukulaisten luona muutamia kuukausi tai noin puoli vuotta. Motiivina taustalla molemmissa tapauksissa vaikutti vanhemman huoli ja tunne siitä, että lapsesta on mahdotonta huolehtia riittävän hyvin Suomessa johtuen lapsen rajuistakin irtiotosta vanhempien arvomaailmasta ja suomalaisen kulttuurin negatiivisiksi koetuista vaikutuksista, kuten päihheet, rasismi, vanhempien auktoriteetin sivuuttaminen jne.

Nuorisotutkimuksen edustajan mielestä termi lapsen tai nuoren ”lähettäminen” toiseen maahan väliaikaisesti kasvatettavaksi tai asumaan on vähän harhaanjohtava, sillä vaikka nuori on vanhempansa aloitteesta lähtenyt entiseen kotimaahan, ei se välttämättä tarkoita sitä, että lähtö olisi ollut vastentahtoinen tai täysin riippumaton nuoresta itsestään. ”Lähettämällä” on automaattinen negatiivinen konnotaatio, vaikka tilanne ei välttämättä juuri eroa sellaisesta tapauksesta, jossa lapsi lähtee yhdessä vanhempansa kanssa matkustamaan tai oleskelemaan entiseen kotimaahan pitkiksikin ajoiksi.

Seitsemän ja puolivuotta suomi toisena kielenä -opettajana toiminut haastateltava kertoi tapauksesta, jossa kahdeksannella luokalla oleva irakilainen poika lähetettiin kouluun Lähi-itään. Aikeista kerrottiin hyvissä ajoin etukäteen. Poika oli neljä kuukautta saamassa uskontonsa mukaista perusopetusta. Opettajan mielestä tämäntyyppistä toimintaa ei ole tarvetta estää, sillä tapauksessa ei ollut kyse lapsen pakottamisesta. Luonnollisestikin opettajan on keskusteltava vanhemman tai vanhempien ja oppilaan kanssa matkan tavoitteista ja sen vaikutuksista suomalaiseen koulu-uraan.

Päätösvalta tulee kuitenkin tällaisissa asioissa olla lapsen vanhemmilla.

- Useimmiten katoaminen huomataan koulussa
- Ystävät tai sisarukset ilmoittavat myös
- Lapsikaappaustapauksissa toinen vanhempi
- Myös sattumanvaraisia
- Viranomaisten toimintamalleja täytyy tarkistaa ja kehittää

8. Keiden pitäisi toimia lähettämisen estämiseksi?

Viranomaisten, erityisesti opetus- ja lastensuojelusektorilla (koulujen opettajat ja oppilashuolto) työskentelevien, odotetaan toimivan ongelmallisissa tilanteissa. Lisäksi toimia odotetaan rajavartiolaitokselta, poliisilta ja Suomen ulkomaan edustustoilta. Ongelmiksi koettiin, ettei tieto kulje viranomaisten välillä. Koulusta pois muuttaneeksi kirjatun lapsen tiedot eivät välttämättä siirry koululta minnekään, eikä koululle välttämättä tule tietoa siitä, että lapsi ”putkahtaa” esiin toisella paikkakunnalla. Lastensuojelusta ei puolestaan välttämättä kerrota koululle, mitä lastensuojeluilmoituksesta seurasi, jne. Yllättävän moni kertomus päättyi toteamukseen: ”En tiedä, mitä lapselle sitten tapahtui”.

Yleisesti tunnustettiin, että puuttumisen tarpeen arviointi ei ole helppoa. Tapaukset vaihtelevat omaehtoisesta ”vaihto-oppilasvuodesta” pakko-avioliiton solmimiseen, motiivit saattavat olla peiteltyjä tai ne saattavat vaihtua, tieto lähtöaikeista saatetaan salata jne. Haasteena on siten selvittää, milloin on ylipäätään riittävästi näyttöä viranomaisintervention tarpeesta. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tarpeellisen avun saaminen on pitkälti kiinni lapsen tai nuoren tai jonkun hänen läheisensä, omista kyvyistä, voimavaroista ja aktiivisuudesta. Erityisesti täysi-ikäisyyttä lähestyvien tyttöjen tilanne on ongelmallinen, sillä kuinka lähestyä kysymystä, jos henkilö itse ei ota asiaa puheeksi tai jos henkilö on jo 18-vuotias, jolloin kyseessä ei ole enää lastensuojelutapaus. Onko tällöin ylipäätään tarvetta puuttua asiaan?

Kuvaavin tapaus tästä on vuodelta 2006, jolloin noin 16-vuotiastyttö lähetettiin Kongoon sukulaisille, joita hän ei ollut koskaan edes tavannut. Perheen isä ei hyväksynyt tytön kavereita, vaan näki heidät ”huonona seurana”. Tytöllä oli taustalla muutamia pieniä näpistyksiä jne. Tyttö vietiin Kongoon, missä hän oleskeli useita kuukausia. Tyttö oli asunut koko lapsuutensa ja nuoruutensa Suomessa, eikä tuntenut kongolaisia sukulaisiaan laisinkaan ja vanhemmat jättivät hänet erittäin alkeellisiin ja askeettisiin olosuhteisiin. Kun perhe saapui Kongoon, vanhemmat ottivat tyttöltä passin pois ja jättivät hänet yksin pihamaalle. Vasta myöhemmin tyttö ymmärsi, että läsnä olevat ihmiset olivat hänen sukulaisiaan.

Tyttö teki kovasti töitä saadakseen ruokaa, ja olosuhteet olivat sellaiset, että hän myös joutui varastamaan itselleen ruokaa. Tienattuaan rahaa sen verran, että hän pääsi nettikahvilaan, tyttö otti yhteyttä ”huonoon” kavereiinsa ja soitti opettajalleen Suomessa, että hän tarvitsee apua, sillä hän ei edes oikein tiennyt, missä oli. Opettaja ohjasi tytön asian sosiaalityöntekijälle, ja loppujen lopuksi poliisi haki tytön takaisin Suomeen, minkä jälkeen hän tuli lastenkodin asiakkaaksi. Tämä kokemus oli erittäin traumaattinen tytölle, mutta hän oli tarpeeksi vanha ja neuvokas löytääkseen itselleen apua opettajaltaan, joka puolestaan osasi ohjata tapauksen oikealle sosiaalityöntekijälle. Nuorempien lasten kohdalla ei näin välttämättä ole, ja näin ollen heidän kokemansa kohtalo voi

jäädä näkymättömäksi. Nykyään tyttö opiskelee Suomessa, ja hänen elämänsä on mallillaan. Tyttö pitää myös yllä jonkinlaista, haurasta suhdetta vanhempiinsa ja perheeseensä, joskaan perheeltään hän ei saa minkäänlaista tukea. Tyttö on perheen vanhin lapsi, mutta muita sisaruksia ei ole tietojen mukaan lähetetty vanhempien kotimaahan.

Helsingin opetustoimen edustaja muistaa vuodelta 1999 tapauksen, jossa somalityttö itse oli kysynyt luokanvalvojaltaan, kuinka hän saisi oman asunnon, sillä hänellä on pelko, että hänet lähetetään Somaliaan. Tämä tyttö oli erittäin ”länsimaalaistunut”, ”siideribilettämistä” myöten. Lastensuojeluviranomaiset olivat jo järjestämässä tytölle omaa asuntoa, kun hän katosi koulusta yllättäen. Noin kahden viikon kuluttua tytön isä ilmoitti koululle, että tyttö on opiskelemassa USA:ssa. Ystävien kertoman mukaan tyttö oli lähetetty Somaliaan, missä hänelle oli etsitty sopivaa puolisoa jo pidemmän aikaa.

Samaisella Helsingin opetustoimen edustajalla oli kokeiluluokalla oma oppilas, jonka sopeutuminen yleisopetukseen sujui huonosti. Pojalla oli taustalla pikkurikoksia, eikä hän aloittanut yläastetta. Pojan vanhemmat lähettivät hänet Somaliaan, mistä poika lähetti sähköpostiviestejä ystävilleen, sillä hän ei itse ”todellakaan halunnut asua Somaliassa, vaan halusi takaisin Suomeen”. Poika kertoi viesteissä juttuja jengeistä ja aseista Somaliassa. Opetustoimen edustaja kokee, että tämä on tyypillinen tapaus, jossa nuorella on koulunkäyntiongelmia ja epäsosiaalista käyttäytymistä, joihin vanhemmat pyrkivät etsimään nopeaa ratkaisua lähettämällä lapsen pois Suomesta. Tapauksesta ilmoitettiin edelleen opetusvirastoon. Opettajana hän ei näe, että tämän tyyppisillä toimilla olisi positiivisia vaikutuksia nuoren koulunkäyntiin, sillä koulunkäyntiin liittyvät asiat ja suomen kieli saattavat unohtua tänä aikana. Haastateltava ei tiedä, palasiko tämä poika koskaan Suomeen.

Esille tuli myös tapaus kongolaisesta pojasta, jolla oli jo ala-asteella koulunkäyntivaikeuksia. Poika pelasi jalkapalloa Suomessa, ja hänen suomalainen valmentajansa auttoi pojan takaisin Suomeen. Tämä poika itse halusi voimakkaasti takaisin Suomeen ja ajoi aktiivisesti asiaansa, mutta myös hänen valmentajansa oli avainasemassa. Poika on nyt palannut Suomessa (ja pelaa edelleen jalkapalloa).

Ghanalainen maahanmuuttajayhteisön edustaja painotti haastattelussa, että oleskeluoikeuden menettäminen yli kahden vuoden ulkomailla oleskelun jälkeen suojelee lapsia pidempiaikaiselta ulkomailla oleskelulta, sillä yleensä tämän aikarajan sisällä lapset palaavat Suomeen, jotta eivät menettäisi oleskeluoikeuttaan. Kulttuurisista syistä johtuva lapsen lähettäminen kotimaahan tai kolmanteen maahan voi olla luonteeltaan pitkäkestoisempaa.

Ghanalainen maahanmuuttaja näkee vaikeiden tilanteiden lääkkeeksi keskustelun ja perhetyön. Erityisesti tyttöjen ympärileikkauksen kriminalisointi on hänestä ongelmallinen, sillä siinä tapauksessa toimenpide tehdään salaa. Ensisijaisesti on kerrottava, että ympärileikkaus vaarantaa tytön terveyden ja hyvinvoinnin. Tosin hän on sitä, mieltä, että faktat ovat hyvin selvillä, mutta siitäkin huolimatta tyttöjen ympärileikkauksia tehdään, sillä taustalla on pyrkimys kulttuurin ylläpitämiseen ja tytön seksuaalisuuden kontrollointi. Hän arveli, että ympärileikkaamattomien naisten tyttärillä tilanne on todennäköisesti helpompi.

Rajavartiolaitoksen havainnot lasten lähettämisestä vanhempien kotimaahan kasvatettavaksi tai asumään ovat kuitenkin vähäiset. Tämä johtunee pitkälti siitä, että tarkastuksia ei suoriteta EU:n sisärajoilla ja moniin EU:n ulkopuolisiin maihin ei ole suoraa lentoyhteyttä Suomesta, jolloin EU:n ulkoraja ylitetään jonkin muun jäsenvaltion alueella. Rajavartiolaitoksella on kuitenkin erityinen rekisteri yksinmatkustavista tai muun kuin vanhempiensa kanssa matkustavista alaikäisistä lapsista, jolloin lapsen kanssa matkustava aikuinen ja lapsi voidaan myöhemmässä vaiheessa tarvittaessa

identifioida. Rajavartiolaitoksen toimintaa ei ohjaa tämäntyyppisissä kysymyksissä kansallinen lainsäädäntö, vaan EU:n direktiivi.

- Päivähoito ja neuvola (pienien lasten osalta, erityisesti tyttöjen ympärileikkaus-kysymyksissä)
- Opetusviranomaiset keskitetysti ja koulut (opettajat ja oppilashuolto)
- Lastensuojelu
- Poliisi ja rajaviranomaiset
- Suomen edustustot
- Vaikeus arvioida, milloin puuttumista tarvitaan ennen kuin liian myöhäistä

9. Miten estää lasten lähettäminen?

Missä tapauksissa lasten lähettäminen on tarpeen estää? Kysymystä haastatelluille ei esitetty tässä muodossa, mutta sen perusteella, kuinka he arvioivat tapauksia, voitaneen todeta, että yksiselitteisesti estettävänä pidettiin tyttöjen lähettämistä ympärileikattaviksi tai pakkoavioliittoon. Näiltä osin kysymys on selvä myös lainsäädännön näkökulmasta: molemmat teot ovat rikoksia.

Kasvatusvaikeuksista, kulttuurisista tai uskonnollisista syistä tapahtuvien lähettämisten kohdalla lähettämisen ”moitittavuuteen” vaikuttavat monet tekijät. Lapsen itsemääräämisoikeuden näkökulmasta voitaisiin tietenkin arvioida, että lähettäminen tulisi estää aina silloin, kun lapsi tai nuori sitä itse vastustaa. Jotkut haastateltavat kuitenkin toivat esiin sen, että ”jäähdy” on joissain tapauksissa toiminut, ja vaikka nuori olisi sitä alun perin itse vastustanut, hän on saattanut jälkepäin olla järjestelystä vanhemmilleen kiitollinen. Järjestettyihin avioliittoihin (yhdistettyinä mahdollisiin opiskelumahdollisuuksiin) liittyvistä tapauksista haastatellut tiesivät varsina vähän. Oletettavasti siksi, että järjestely on yleensä varsin pysyvä.

Lasten ja nuorten lähettämisen taustalla on selvästi kulttuurisiin arvostuksiin liittyviä tekijöitä ja kasvatusvaikeuksia. Kulttuuriset arvostukset näyttäytyvät tarinoiden valossa vyyhtenä, jossa sekoittuu fakta ja fiktio, stereotyyppiset yleistykset ja suoranaiset väärinkäsitykset. Koska selvitykseen ei haastateltu sellaisia vanhempia, jotka ovat lähettäneet lapsensa väliaikaisesti maasta pois vastoin lapsen tahtoa, on vaikea arvioida, mikä olisi saanut heidät luopumaan ajatuksesta. Vanhemmat kuitenkin toimivat omista lähtökohdistaan ”lastensa parhaaksi”, vaikka toiminta olisi epätoivoista ja tuhoon tuomittua.

Eniten haastatellut kaipasivat sitä, että kotouttamisessa otettaisiin paremmin huomioon lasten kasvatukseen liittyvät kysymykset. Moni nosti esiin sen, että vanhemmat tarvitsevat tietoa, välineitä ja tukea kasvatustehtäväänsä: Tietoa ”suomalaisista kasvatuskulttuureista”, jotta he huomaisivat, että suomalaisetkin vanhemmat joutuvat ponnistelemaan muun muassa nuorten päihteisiin ja seksuaalisuuteen liittyvien kysymysten kanssa. Välineitä, jotka ovat sopusoinnussa suomalaisen lainsäädännön kanssa ja jotka toimivat suomalaisessa ympäristössä. Tukea vanhemmuuteen silloin, kun omat voimavarat eivät riitä. Silloin kun lähettämisen uhka on konkreettinen, kaivataan myös tehokkaita viranomaistoimia.

Muutaman haastatellun mukaan tällä hetkellä viranomaiset suosittelivat yksilölle yhteisönsä hylkäämistä kulttuurisissa konfliktitilanteissa, minkä käytännön seuraukset ovat huonot. Yhteisön ulkopuolelta ei pysty vaikuttamaan yhteisönsä sisäisiin asioihin. Haastatellut pitivät valitettavana sitä, että juuri yhteisöstä lähtemistä suositellaan usein viranomaistahoilta ratkaisuna

konfliktitilanteissa. Heidän mielestään nykyiset viranomaiskäytännöt eivät ole näissä tilanteissa tehokkaita.

Esimerkkinä toisenlaisesta lähestymistavasta on tapaus työstä, joka oli avioitunut kotimaassaan ja vasta sieltä Suomeen palattuun halusi avioeron väkivaltaisesta ja muutenkin sopimattomasta aviomiehestä. Myös isä oli sitä mieltä, ettei mies ollut hyvä aviomies. Ongelmaksi tuli kuitenkin kasvojen menettämisen pelko, sillä avioliitosta oli sovittu sukujen kesken. Isän kanssa keskusteltiin siitä, että "jos hän haluaa lapsensa hyvinvointia, ei se onnistu tällaisessa suhteessa". Isäkin oli lopulta sitä mieltä, että "on parempi kärsiä kovasta kivusta vain hetki, kuin kärsiä loputtomiin vähäisemmästä kivusta".

Kulttuuristen konfliktien sovittelua tehneet haastatellut toivat esiin sen, että sovittelun tarkoituksena on auttaa ihmisiä löytämään vaikeissa tilanteissa ratkaisuja ja näkemään tilanteissa myös valoisat puolet. Heidän kokemuksensa mukaan konkreettisten esimerkkien käyttäminen toimii yleensä paremmin kuin pelkkä abstraktiin lakiin vetoaminen. Haastateltu kertoi sovittelutilanteesta: "Nämä ihmiset elävät vuosisatojen ikäisten perinteiden mukaisesti. Heidän kanssaan toimii parhaiten maalaisjärki ja kunnioittavan keskusteluyhteyden luominen, joka auttaa heitä ymmärtämään, että perinne on huono, vaikka se olisi kuinka vanha. Pyrkimyksenä on luoda kunnioittava ja luotettava suhde tähän ihmiseen painottaen, että toiminnan takana ovat ainoastaan hyvät tarkoitukset. Pyritään yksi kerrallaan osoittamaan hänen argumenttinsa heikkous ja tätä kautta saadaan arvovaltaa, mikä muuttaa tilannetta. Vastoin tyttärenkin omia odotuksia isä oli valmis avioeroon käytyjen keskustelujen jälkeen".

Kulttuurista sovittelua tehneet haastatellut katsoivat, että länsimainen ajattelu korostaa rationaalisuutta enemmän kuin mihin maahanmuuttajat ovat tottuneet. Heidän mielestään olisi kehitettävä mekanismeja, jotka vaikuttavat ihmisen tunteisiin ja tätä kautta käyttäytymiseen. Tunteisiin ei kuitenkaan voida vaikuttaa provosoimalla, alistamalla tai uhkaamalla. Suurin osa nykyisin sovellettavista keinoista ei yksinkertaisesti toimi kulttuurisissa konfliktitilanteissa. Palveluja olisi kehitettävä niin, että ihmisen tunteita voidaan kunnioittaa ja tätä kautta myös pystytään vaikuttamaan niihin. Tähän puoleen suomalaisessa yhteiskunnassa ei ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota. Lähtökohtaisesti jos vanhemmat ovat "järkeviä", eivätkä kärsi mielenterveyden ongelmista, he varmasti haluavat lapsilleen vain parasta. Ongelmat liittyvät ennemminkin kasvatuskulttuuriin. Vanhempien käyttäytymiseen voitaisiin vaikuttaa huomioimalla tiettyjä koodistoja, jotka liittyvät kunnioittamiseen ja tunteisiin. On pyrittävä löytämään sellaisia kommunikaatiotaitoja ja -keinoja, jotka toimivat tällaisissa tilanteissa. Viestinnän kohdetta on kunnioitettava, ja juuri tässä ilmenee usein käytännössä ongelmia, sillä taustalla vaikuttaa molemminpuolinen etnosentrismi: molemmat osapuolet kokevat, että heillä on hallussaan se ainoa totuus asiasta.

Globaalissa todellisuudessa monet asiat voivat kärjistyä: on ehkä vaikea ymmärtää, että naapurissa saattaa asua henkilö, jonka todellisuus poikkeaa jyrkästi yleisestä, vallitsevasta todellisuudesta. Naapurissa saattaa asua henkilö, joka elää täysin keskiaikaisessa maailmassa modernin yhteiskunnan sisällä. Aika on kaikille sama, mutta ihmisten todellisuus voi olla täysin eri. Haastateltu itse käyttää "mummo-korttia", eli hän puhuu henkilölle sillä tyyllillä kuin puhuisi omalle mummolleen käyttäen samanlaista argumentaatiota kuin hänen isoäitinsä käytti. Yleensä kollektiivisen kulttuurin edustajat keskustelevat kuvallisesti eli esimerkkien kautta. Myös eriävä mielipide esitetään esimerkin kautta. Ensin kuitenkin annetaan tukea henkilön itsensä esittämälle esimerkille, jonka jälkeen vasta voidaan haastaa henkilön näkemys esittämällä toinen esimerkki. Oman esimerkin kritisoinnin kautta saavutetaan kunnioittava ilmapiiri ja vastaanottajan on helpompaa kuunnella, miksi tässä esimerkissä on monta vikaa, sillä se ei ole hänen omansa. Samalla

toinen huomaa, että myös hänen omassa esimerkissään on samanlaisia virheitä ja puutteita. Loppujen lopuksi onnistunut kommunikaatio on hyvin pienistä asioista kiinni.

- Vapaaehtoista lähtemistä ei tarvitse estää
- Kotouttamisessa tietoa, välineitä ja tukea vanhemmuuteen
- Tarvittaessa tehokkaat viranomaistoimet

10. Oikeudellisia näkökohtia

10.1. Lapsen oikeudet ja niiden määräytyminen suhteessa huoltajan päätäntävaltaan

Vanhemmuutta voidaan lähestyä monista eri näkökulmista. On ainakin biologista, oikeudellista, sosiaalista ja psykologista vanhemmuutta. Oikeudellisesti lapsen asioista päättää kuitenkin vain huoltaja-asemassa oleva henkilö. Huoltajana voi toimia myös muu kuin lapsen vanhempi. Tässä suppeassa oikeudellisessa osiossa lähestytään vanhemmuutta oikeudellisen huoltaja-käsitteen kautta ja nostetaan esiin näkökohtia, jotka liittyvät eri osapuolten oikeuksiin ja velvollisuuksiin selvityksen teemasta.

Lapsen huollosta säädetään laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Lähtökohtana laissa on, että huoltaja päättää lapsen asioista. Hän ei voi tehdä sitä kuitenkaan mielivaltaisesti, koska kaiken lasta koskevan päätöksenteon lähtökohtana tulee olla lapsen etu. Lapsen huollon tarkoituksena on määritelty lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaaminen lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää (1 §).

Lain 4 §:ssä määritetään huoltajan tehtävät: Lapsen huoltajan on turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi siten kuin 1 §:ssä säädetään. Tässä tarkoituksessa huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista. Ennen kuin huoltaja tekee päätöksen lapsen henkilökohtaisessa asiassa hänen tulee keskustella asiasta lapsen kanssa, jos se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehdessään hänen on kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin.

Huoltajan on otettava huomioon myös perusopetuslain (628/1998) mukainen oppivelvollisuus, josta huolehtiminen kuuluu myös huoltajan velvollisuuksiin. Oppivelvollisuudesta poikkeaminen ei ole huoltajan päätettävissä. Perusopetuslain 25 §:n mukaan Suomessa vakinaisesti asuvat lapset ovat oppivelvollisia. Luvan poissaoloon koulusta myöntää joko opettaja (enintään 3 päivää) tai rehtori (yli 3 päivää, enintään 3 viikkoa). Käytännössä perheet yleensä ilmoittavat hyvissä ajoin koululle muuttoaikeistaan ja oppilastiedot siirretään uuteen kouluun. Jos muutosta ei ole kouluun kerrottu, oppilastiedot voidaan pyytää uuden koulun toimesta vanhalta paikkakunnalta. Mikäli oppilas muuttaa pois Suomessa pysyvästi, ei "putkahda" esiin millään muulla paikkakunnalla, voi käydä niin, että oppilastiedot jäävät koulun arkistoon lopullisesti.

Huoltajalla on myös velvollisuus huomioida YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleismaailmallinen sopimus (1989, SopS59-60/1991). Sopimuksen mukaan lähtökohtana on lapsen oikeus olla

vanhempiansa hoidettava (7 art.). Tämä lapsen oikeus tulee ottaa huomioon, kun lapsen asuin-/oleskelupaikasta päätetään. Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa (12 art.). Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Lainsäädännöllisenä lähtökohtana on, että mitä nuoremasta lapsesta on kyse, sitä vähemmän hänellä on velvollisuuksia. Tämä näkyy mm. vahingonkorvauslain sovittelusäännöissä. Toisaalta nuorella lapsella ei ole kaikkia niitä oikeuksia joita vanhemmalla lapsella on esim. työsopimuksen tekemisen osalta. Mitä nuorempi lapsi on kyseessä, sitä tärkeämpää on hyvä kasvatus ja huolenpito.

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lastensuojelulain lähtökohtana on vähimmän toimenpiteen periaate eli ensisijaisesti asiaa yritetään hoitaa tukemalla ja ohjaamalla vanhemmuutta avohuollon kautta. Järeämmät toimenpiteet, kuten huostaanotto, ovat äärimmäisiä keinoja, kun muut keinot eivät enää auta ja lapsen turvallisuus on vaarassa. Turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten osalta on huomioitava myös ulkomaalaislaki.

10.2. Lapsen mielipiteen huomioiminen

Vakiintunut oikeudellinen lähtökohta on, että 12 vuotta täyttäneen lapsen mielipidettä pitää kuulla aina häntä itseään koskevassa asiassa. Tätä nuoremman lapsenkin mielipidettä tulee kuunnella, mikäli hän on riittävän kypsä ymmärtämään asian. Selvityksestä kävi ilmi, että pääsääntöisesti kotimaahan tai kolmanteen maahan lähtevät/lähetettävät lapset ovat teini-iässä, useimmiten siis 12 vuotta täyttäneitä. Heidän mielipiteensä huomioiminen asiassa on oikeudellisesti välttämätöntä, ja tätäkin nuorempien mielipidettä tulee aina aidosti kuunnella.

Lapsen etu on lähtökohtaisesti olla vanhemman luona, kuten yllä esitetyistä lainkohdista näkyy. Vanhemman lapsen osalta voidaan ajatella, että Suomessa vakiintunut tulkinta on, että noin 13-vuotias on kypsä itsenäiselle kielikurssille ja noin 16-vuotias voi lähteä vaihto-oppilaaksi. Tästä voidaan käänteisesti päätellä, että alle 13-vuotiasta ei oikeudellisesti pidetä riittävän kypsänä huolehtimaan itsestään vieraissa olosuhteissa. Kaikkien lapsien osalta voidaan todeta, että lähettäminen erityisesti vastoin lapsen omaa tahtoa muualle kuin missä huoltaja asuu, ei pääsääntöisesti ole lapsen etu.

Lapsen oman tahdon huomioiminen pitää sisällään myös sen, ettei lasta saa painostaa päätökseen. Lapsen päätöksen on oltava vapaa ulkopuolisesta painostuksesta, jolloin lapsi tekee päätöksen tosiasiallisesti itse. Kyseistä päätöksentekoa tulee kannustaa, on lopputulos sitten mikä tahansa ja lapsen päätöstä tulee kunnioittaa.

Holhoojan on huolehdittava, ettei lapsi missään olosuhteissa joudu sellaiseen ympäristöön jossa hänen terveytensä ja kehittymisensä vaarantuu. Tällaista on esimerkiksi niin kutsuttu vaaralliseksi luokiteltuun ympäristöön lähettäminen. Lisäksi vaikeasti tulkittava seikka on lapsen kulttuurillinen kehittyminen. Lapsi tasapainoilee uuden maan ja lähtömaan kulttuurin välillä ja lapsi omaksuu uuden kulttuurin nopeammin kuin vanhemmat. Siksi lapsen edun mukaista on usein muu kuin mitä huoltaja sellaiseksi mieltää. Tällöin kyseeseen saattaa tulla, että lapselle vain kerrotaan lähtömaan kulttuurista, eikä häntä lähetetä sinne. Missään tapauksessa lapsen lähettämistä ei saa käyttää kasvatuksellisenä metodina eikä varsinkaan rangaistuksena. Oikeudellisesti asiaan syntyy vain tiettyjä reunaehdotuksia ja ainoa ehdoton oikeudellinen määritelmä on lapsen etu.

10.3. Avioliittolain soveltaminen

Avioliittolain (234/1929) V osaan sisältyvät kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvat säännökset. Niiden mukaan naisen ja miehen oikeus solmia avioliitto Suomen viranomaisen edessä määräytyy Suomen lain mukaan (108 §). Solmittaessa avioliitto toisessa maassa Suomen avioliittolakia ei lähtökohtaisesti sovelleta. Avioliittolaki sisältää joitain säännöksiä, jotka saattaisivat tulla sovellettaviksi siinä tapauksessa, että Suomen kansalainen tai vakituisesti täällä asuva solmii avioliiton toisessa valtiossa. Tällaisia säännöksiä voivat olla muun muassa määräykset avioliiton esteiden tutkinnan toimittamisesta.

Haastatteluissa esille tulleista tapauksista ei käynyt ilmi yksityiskohtaisia tietoja siitä, miten järjestetyt tai pakkoavioliitot solmittiin.

10.4. Valtion velvollisuudesta suojella lapsen oikeuksia

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaan sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä (19 art.).

Lisäksi sopimusvaltiot ovat sitoutuneet ryhtyvänsä kaikkiin asianmukaisiin toimiin edistääkseen minkä tahansa laiminlyönnin, hyväksikäytön, pahoinpitelyn, kidutuksen tai muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen, tai aseellisen selkkauksen uhriksi joutuneen lapsen ruumiillista ja henkistä toipumista sekä yhteiskunnallista sopeutumista. Toipumisen ja sopeutumisen on tapahduttava ympäristössä, joka edistää lapsen terveyttä, itsekunnioitusta ja ihmisarvoa (39 art.). Perustuslain (731/1999) mukaan julkisella vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (22 §).

Selvityksen teeman kannalta erityisen merkittävästä vaikuttaa perusopetuslain takaama oppilashuolto. Lain mukaan oppilaalla on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämä tarvittava oppilashuolto. Oppilashuollolla tarkoitetaan oppilaan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa (perusopetuslaki 31a §). Oppilashuoltoon sisältyvät opetuksen järjestäjän hyväksymän opetus suunnitelman mukainen oppilashuolto sekä oppilashuollon palvelut, jotka ovat kansanterveyslaissa (66/1972) tarkoitettu kouluterveydenhuolto sekä lastensuojelulaissa tarkoitettu kasvatuksen tukeminen.

Lastensuojelun on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa järjestämällä tarvittavia palveluja ja tukitoimia.

10.5. Kulttuuristen tekijöiden huomioiminen

Kasvatusmenetelmät ovat lain mukaan lähtökohtaisesti huoltajan päätettävissä. Huoltaja on kuitenkin

velvollinen valvomaan lapsen hyvinvointia. Tämä tarkoittaa hyvän kasvuympäristön lisäksi rajojen asettamista. Huolto näyttäytyykin siis lapsen silmin sekä positiivisena että negatiivisena asiana. Rajojen asettamisen noudattamisessa on kuitenkin noudatettava Suomen lainsäädäntöä, eikä se anna kulttuurisille tekijöille arvoa silloin, kun teko ylittää lainsäädännössä sallitun rajan. Esimerkiksi tukasta ravistaminen tai remmillä lyöminen ovat rikosoikeudellisesti pahoinpitelynä rangaistavia tekoja ja luonnollisesti luovat rajan sille mikä on sallittua ja mikä kiellettyä.

Muilta osin lainsäädäntö ei vain salli vaan myös kannustaa kulttuurin huomioimiseen. Tämä käy ilmi perustuslaissa eräille ryhmille turvatusta oikeudesta ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan. Tarkempia määräyksiä sisältyy esimerkiksi lakiin päivähoidosta (36/1973), jonka 2 a §:n mukaan: ”Lapsen iän ja yksilöllisten tarpeiden mukaisesti päivähoidon tulee yleinen kulttuuriperinne huomioon ottaen edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä sekä tukea lapsen esteettistä, älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatusta. Uskonnollisen kasvatuksen tukemisessa on kunnioitettava lapsen vanhempien tai holhoojan vakaumusta.” Perusopetuksessa äidinkielenään muuta kuin Suomea puhuva lapsi on tietysti edellytyksin oikeutettu oman kielen opetukseen. Myös nk. oman uskonnon opetus voidaan nähdä kannustuksena kulttuurin huomioimiseen (Perusopetuslaki 12 § ja 13 §).

Lainsäädäntö asettaa tiettyjä reunaehtoja sille, mikä on sallittua ja mikä ei. Tähänkin rajanvetoon vaikuttavat ulkoiset, ei-juridiset seikat. Tulkinta-apua voidaan hakea kuitenkin useista vallitsevista käytännöistä.

10.6. Rikosoikeudellisia näkökohtia

Lapsen lähettämiseen toiseen maahan kasvatettavaksi tai avioitumistarkoituksessa saattaa liittyä myös rikosoikeudellisia näkökohtia. Lähinnä kyseeseen saattaisivat tulla rikoslain (39/1889) 25 luvun erinäiset määräykset vapautteen kohdistuvista rikoksista. Alle on koottu muutamia pykälää tunnusmerkistöistä, jotka haastateltavien kertomuksia ajatellen saattaisivat joissain tapauksissa tulla sovellettaviksi.

1 §

Vapaudenriisto

Joka sulkemalla sisään, sitomalla, kuljettamalla johonkin tai muulla tavoin oikeudettomasti riistää toiselta liikkumisvapauden tai eristää toisen tämän ympäristöstä, on tuomittava *vapaudenriistosta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

2 §

Törkeä vapaudenriisto

Jos vapaudenriistossa

- 1) vapaudenmenetystä jatketaan yli kolmen vuorokauden,
- 2) aiheutetaan vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle tai
- 3) käytetään erityistä julmuutta tai vakavan väkivallan uhkaa

ja vapaudenriisto on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava *törkeästä vapaudenriistosta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

5 a §

Lapsikaappaus

Jos lapsen omavaltaisessa huostaanotossa

- 1) lapsen huoltoa koskevia oikeuksia loukatun lapsi viedään pois asuinvaltiostaan tai jätetään palauttamatta sinne

ja

2) lapsen huoltoa koskevia oikeuksia oli poisviemisen tai palauttamatta jättämisen hetkellä tosiasiallisesti käytetty tai olisi käytetty ilman poisviemistä tai palauttamatta jättämistä,

rikoksentehtäjä on tuomittava *lapsikaappauksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

6 §

Tuottamuksellinen vapaudenriisto

Joka huolimattomuudesta aiheuttaa toiselle vapaudenmenetyksen, on tuomittava, jollei teko huomioon ottaen sen aiheuttama haitta tai vahinko ole vähäinen, *tuottamuksellisesta vapaudenriistosta* sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Tuottamuksellisesta vapaudenriistosta tuomitaan myös se, joka oikeudettomasti, pitäen sitä oikeutenaan, riistää toiselta vapauden, jollei teko huomioon ottaen sen aiheuttama haitta tai vahinko ole vähäinen.

7 §

Laiton uhkaus

Joka nostaa aseensa toista vastaan tai muulla tavoin uhkaa toista rikoksella sellaisissa olosuhteissa, että uhatulla on perusteltu syy omasta tai toisen puolesta pelätä henkilökohtaisen turvallisuuden tai omaisuuden olevan vakavassa vaarassa, on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, *laittomasta uhkauksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

8 §

Pakottaminen

Joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen tekemään, sietämään tai tekemättä jättämään jotakin, on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, *pakottamisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Näiden vapautteen kohdistuvien rikosten ohella jossain tapauksissa saattaisi sovellettavaksi tulla rikoslain 21 luvun 14 §:ssä on säännös heitteillepanosta:

Joka saattaa toisen avuttomaan tilaan tai jättää sellaiseen tilaan henkilön, josta hän on velvollinen huolehtimaan, ja siten aiheuttaa vaaraa tämän hengelle tai terveydelle, on tuomittava *heitteillepanosta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Haastatteluissa ilmitulleita tapauksia ajatellen heitteillepanon tunnusmerkistö saattaisi täytyä ainakin sellaisessa tapauksessa, jossa lapsi on lähetetty yksin kaukaisten sukulaisten huostaan maahan, jossa on aseellinen selkkkaus tai muuten vaaralliset olosuhteet.

Tarkempi arvio siitä, milloin rikosoikeudellinen tunnusmerkistö tapausten osalta täytyy, vaatii tapauskohtaisen harkinnan. Selvitystä tehtäessä ei tullut esiin yhtään oikeustapausta, jossa olisi ollut kyse lapsen lähettämisestä pois Suomesta – tällaisen aineiston etsiminen ei myöskään kuulunut selvityksen piiriin.

11. Yhteenveto

Selvityksen perusteella voitaneen sanoa, ettei lapsen/nuoren lähettäminen vastoin tämän tahtoa ole Suomessa yleistä, mutta tapaukset saattavat rikkoa lapsen oikeuksia törkeällä tavalla, ja uhka on joissain perheissä hyvin todellinen ja vakava. Selvitystä varten otettiin yhteyttä noin 140 eri tahoon. Haastatellut tiesivät yhteensä 40 lasta tai nuorta, jotka on 2000-luvulla lähetetty todennäköisesti vastoin omaa tahtoaan pois Suomesta väliaikaisesti tai pysyvästi. Tapausten kirjo oli suuri: tahdonvastaisesta lähettämisestä huolimatta joitain tapauksia kuvailtiin ”onnistuneiksi”, joilla tarkoitettiin, että väliaikaisen poissaolon jälkeen nuoren käytös oli muuttanut toivotummaksi.

Joukossa oli myös erittäin traagisia tapauksia, joissa oli kyse ilmiselvästi vapaudenriistosta ja heitteillepanosta.

Saadun tiedon pohjalta voidaan yleistäen jakaa lapsen tai nuoren lähettäminen ilmiönä kolmeen eri ryhmään:

1. Kyse voi olla vaihto-oppilasvuoteen tai kielikurssiin rinnastettavasta kokemuksesta, jonka lapsi tai nuori itse haluaa rikastuttamaan elämäänsä ja jota vanhemmat aktiivisesti tukevat. Tällöin lapselle tai nuorelle halutaan tarjota tilaisuus tutustua kotimaan kulttuuriin, oppia kieltä, ylläpitää suhteita sukulaisiinsa ja saada ehkä oman uskontokunnan opetusta. (Tätä kansainvälisyyden myönteistä mahdollisuutta selvityksessä ei enempää tutkittu.)
2. Osassa tapauksista yhdistävänä tekijänä on kyse vanhempien sinänsä tarpeellisista ja perustelluista interventiopyrkimyksistä tilanteessa, jossa nuorella on koulunkäyntivaikeuksia, epäsosiaalista käyttäytymistä ja yleisiä elämänhallinnan vaikeuksia. Lähettämiseen liittyvät toteuttamistavat ja lapsen mielipiteen huomioiminen vaihtelevat merkittävästi.
 - a. Parhaimmillaan lapsen mielipide otetaan huomioon ja olosuhteet järjestetään lapsen kasvua ja kehitystä tukevaksi.
 - b. Pahimmillaan lapsen mielipidettä ei huomioida eivätkä olosuhteet tue lapsen kasvua ja kehitystä. Lapsi voi joutua heitteille ja vaarallisiin olosuhteisiin. Kokemus voi olla erittäin traumaattinen.
3. Vaikeimmissa tapauksissa kotimaahan tai kolmanteen maahan lähettämisessä on kyse vanhempien yksipuolisesta päätöksestä, jolla tahdotaan varmistaa lapsen tai nuoren kasvaminen vanhempien arvomaailmaan. Olosuhteet vaihtelevat suuresti. Kyse voi olla paitsi lapsen itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta, myös vakavista rikoksista kuten lapsen huollon laiminlyönnistä lähettämällä lapsi vaarallisiin olosuhteisiin, vapaudenriistosta, pakkoavioliitosta, törkeästä pahoinpitelystä tms.

Ilmiö näyttäytyy selvityksen valossa erittäin sukupuolittuneelta, minkä lisäksi se on voimakkaasti sidoksissa lapsen ja nuoren ikään. Yleistäen voidaan todeta, että poikien kohdalla lähettämisen taustalla on useimmiten kysymykset koulunkäyntivaikeuksista ja epäsosiaalisesta käyttäytymisestä. Vanhemmat yrittävät ratkaista tilanteen lähettämällä teini-ikäisen nuoren kotimaahansa ”jäähylle”, jotta irtautuminen mahdollisesta ”huonosta” kaveripiiristä ja epäterveistä elämäntavoista onnistuisi. Vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei tämän tyyppinen ”ratkaisu” aina toimi toivotulla tavalla. Jo valmiiksi heikohko koulumenestys Suomessa ei vahvistu poissaololla, ellei opiskelusta poissaolon aikana huolehdi. Samoin ”jäähyn” pysyvämmät vaikutukset nuoren käyttäytymiseen ovat moninaiset ja vaihtelevat. Onnistuneitakin kokemuksia käytännöstä on.

Nuorten, teini-ikäisten tyttöjen lähettämisen taustalla on useimmiten toisenlaiset motiivit. Nuorten heräävä seksuaalisuus yhdistettynä liberaaliksi koettuun suomalaiseen yhteiskuntaan, aiheuttaa osassa maahanmuuttajaperheitä voimakkaita paineita erityisesti nuorille tytöille ja naisille. Nämä paineet voivat tulla paitsi vanhempien suunnalta, myös vanhemmilta (miespuolisilta) sisaruksilta tai muilta sukulaisilta tai yhteisöltä laajemminkin. Näiden nuorten naisten asema on monissa maahanmuuttajayhteisöissä ongelmallinen ja yhteisöissä ilmenee paineita nopeaan avioitumiseen vanhempien kotimaassa asuvan puolison kanssa, jotta tytöt saavuttaisivat mahdollisimman nopeasti yhteisönsä silmissä ”kunniaakaan” aviovaimon statuksen. Tämä asetus näyttäytyy järjestettyinä avioliittoina, joihin voi kuulua myös opiskelu vanhempien kotimaan yliopistossa tai

korkeakoulussa. Joissain tapauksissa on perusteltua epäillä avioliiton olevan jopa pakotettu, vaikka tytön näennäinen suostumus siihen olisikin olemassa. Ongelmaan puuttumista vaikeuttaa se, että nämä tytöt ovat usein niin lähellä täysi-ikäisyyttä, että he ovat usein jo täyttäneet 18 vuotta avioliiton tullessa ilmi Suomessa. Näiden nuorten naisten todellisia kokemuksia tai tunteita on saatu tähän selvitykseen ainoastaan välillisesti haastateltujen kertomusten kautta.

Ilmiön laajuuden ja kehityssuuntausten osalta selvitys ei anna yksiselitteisiä vastauksia. Toiset arvioivat lasten lähettämisen vähentyneen, toiset lisääntyneet. Varovaisesti voidaan arvioida, että lapsen/nuoren lähettäminen kasvatuksellisena keinona ei kuitenkaan olisi lisääntymään päin. Sen sijaan tyttöjen lähettäminen avioitumiseen liittyvistä syistä näyttäisi olevan kasvava ilmiö. Tapausten numeerinen lisääntyminen johtunee ainakin osittain maahanmuuttajaväestön ja monikulttuuristen avioliittojen kasvusta, eikä välttämättä asenteiden muuttumisesta. Ilmiön laajuudesta/marginaalisuudesta kertoo sekin, että 134 valikoidusta yhteydenotosta yli puolet ei osannut kertoa ilmiöstä mitään. Tapausten määrän arvioinnin suhteen tulee huomioida se, ettei tapauksia kerätä yhteen mihinkään viranomaisrekisteriin ja toisaalta, tapausten luokittelu ei ole yksiselitteistä, koska lapsen/nuorten oma tahto ei välttämättä käy ilmi ulkopuolisille.

Lapsen tai nuoren lähtö Suomesta tulee miltei aina ilmi (koulusta pois jääminen). Tämä ei vielä kerro sitä, onko lähtö ollut vastentahtoinen ja onko kyse ollut siitä, että lähettäjänä ovat vanhemmat/kasvattajat. Lähdön syyt voivat jäädä pimentoon, vaikka lähtö olisi tapahtunut yllättäen. Mikäli vanhemmat ilmoittavat lapsen muuttaneen ulkomaille ja käyvän siellä koulua, eikä olosuhteissa ole mitään sellaista, mikä edellyttäisi lastensuojeluilmoituksen tekemistä, voi tapauksen arviointi jäädä tekemättä.

Varsinaiset katoamiset tai tilanteet, joissa koululla on syytä epäillä lastensuojeluilmoituksen olevan tarpeellinen, siirtyvät kouluilta lastensuojeluun. Lastensuojeluilmoitus tulee nykyisen lainsäädännön mukaan tehdä, jos opettaja on tehtävässään saanut tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Sitä, millaisia keinoja lastensuojelu näissä tilanteissa käyttää, onko riittäviä keinoja ylipäättään käytettävissä ja kuinka tehokkaita ne lopulta ovat, ei pystytty selvityksessä tutkimaan. Haastatteluissa tuli ilmi jossain määrin tyytymättömyyttä lastensuojelun passiivisuuteen tai ”hampaattomuuteen”.

Vaikuttaa siltä, että lähetettyjen perään ei välttämättä aktiivisesti kysellä. Lastensuojelutapauksia lukuun ottamatta tapauksia ei kirjata välttämättä minnekään, eikä niitä koota yhteen. Viranomaistoiminta ei ollut selvityksen keskiössä, mutta vaikuttaa siltä, että käytäntöjä olisi syytä tarkastella. Haastatteluissa esille tulleet tapaukset kertomukset Suomeen palanneista/palautetuista pitivät poikkeuksetta sisällään vahvan elementin nuoren omasta neuvokkuudesta ja vahvuudesta toimia tilanteessa. Useassa kertomuksessa myös korostui tietty ”onnekkuus”. Tilanne oli tullut ”sellaisen aikuisen” tietoon, joka tarttui asiaan. Kertomuksia lähetetyistä ja Suomeen palanneista lapsista oli tosin sen verran vähän, että pitkälle menevien johtopäätösten tekeminen niistä ei ole mahdollista.

Palautustapauksia pohtiessaan eräs haastateltu kysyi: ”Ovatko nämä suomalaislapset eriarvoisessa asemassa muiden suomalaislasten kanssa?”. Tähän kysymykseen saattaa kiteytyä merkittävä osa ilmiöön liittyvästä problematiikasta. Miten suhtaudumme, jos niin kutsutun kantasuomalaisen perheen lapsi/nuori katoaa koulusta tai on syytä epäillä, että vanhemmat lähettävät hänet pois kasvatusvaikeuksien vuoksi tai avioitumistarkoituksessa? Miten suhtaudumme asiaan silloin, kun kyse on maahanmuuttajataustaisesta perheestä?

12. Toimenpide-ehdotuksia

Ennaltaehkäiseminen

- ❖ Kotouttamisessa tulee vahvemmin huomioida lasten kasvatukseen liittyvät kysymykset.
- ❖ Perheitä tulee tukea kokonaisuutena – ei ajaa vanhempia ja lapsia vastakkain.
- ❖ Ilmiö tulee nostaa yleiseen tietoisuuteen ja erityisesti lasten ja nuorten parissa työskenteleville tulee olla tarjolla koulutusta aiheesta.
- ❖ Tarvitaan ennaltaehkäisevää yhteistyötä riskiryhmien parissa.

Seuranta ja tapauksiin puuttuminen

- ❖ Pitää selvittää, miten koulujen rekistereihin kertyneitä tietoja poismuuttaneista/kadonneista lapsista voitaisiin hyödyntää lähetettyjen lasten tunnistamiseksi.
- ❖ Tietoa vastoin tahtaan ulkomaille lähetetyistä lapsista tulee kerätä keskitetysti.
- ❖ Sosiaalityöntekijöiden osaaminen ja ohjeistus tulee pitää ajan tasalla.
- ❖ Lainsäädännölliset keinot tulee tarkistaa, jotta tarvittaessa voidaan nopeasti ja tehokkaasti estää lapsen matkustus pois Suomesta.
- ❖ Osaamista tulee lisätä ilmiön kannalta keskeisten toimijoiden keskuudessa.
- ❖ Pieni ”osaamiskeskus” tulisi resursoida ja sijoittaa jonnekin.

Palautus ja jälkihuolto

- ❖ Palautustarve tulee arvioida aktiivisesti jos on olemassa epäily siitä, että lapsi tai nuori on lähetetty vastoin hänen tahtaan.
- ❖ Viranomaisyhteistyö tulee koordinoida tehokkaasti lasten palauttamiseksi.
- ❖ Palautusprosessiin liittyvää osaamista tulee vahvistaa.
- ❖ Palautusprosesseissa tulisi hyödyntää kansainvälisiä verkostoja ja osaamista muissa EU-maissa.